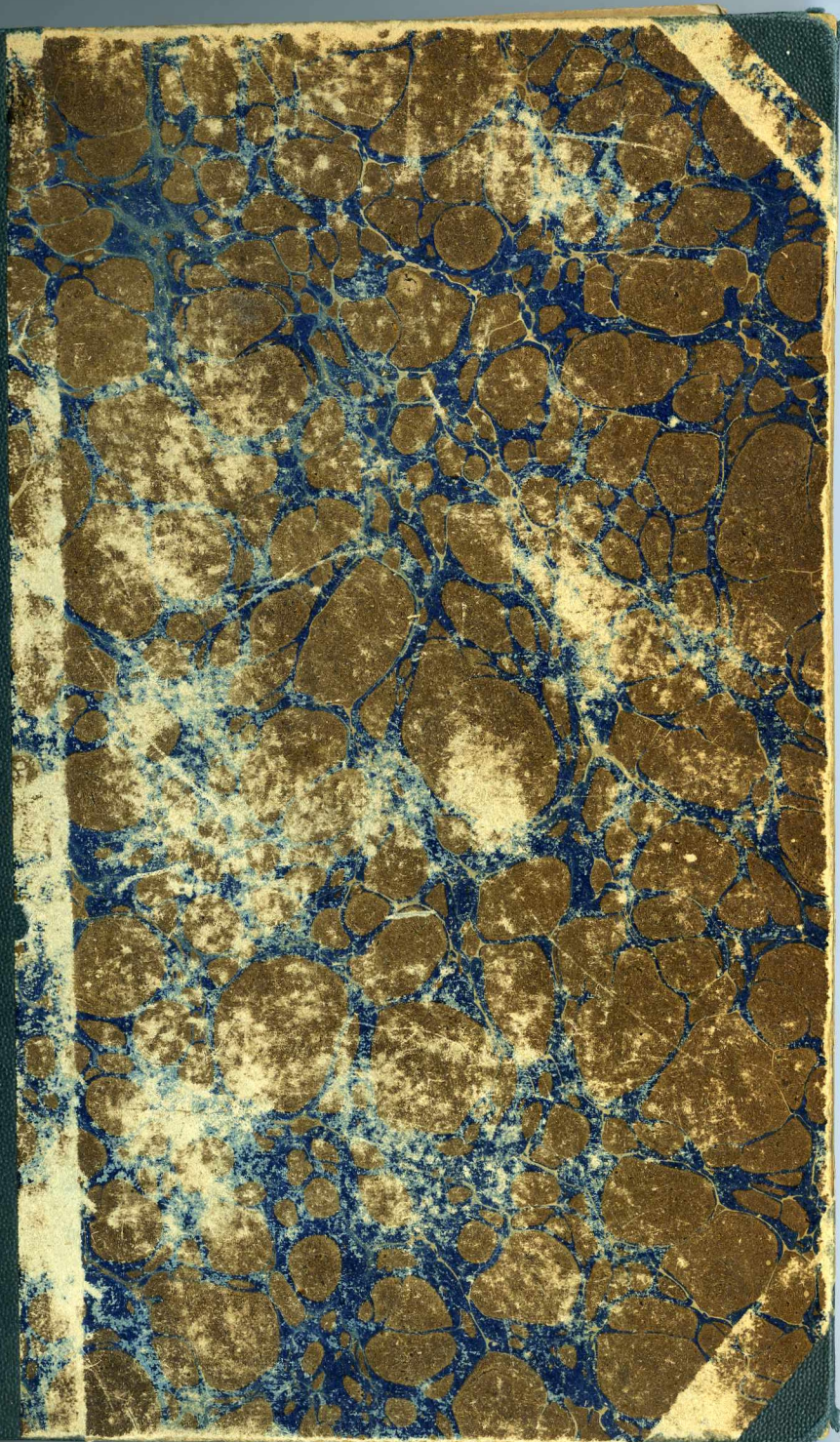

Politikai
röpiratok.

162

R 383.21

162

1450

TÁJÉKOZÁS

AZ UGYNEVEZETT

PARASZT-GAZDASÁGOK RENDEZÉSE

KÖRÜL.

A MAGYAR GAZDASÁGI EGYESÜLET ÁLTAL KINYOMATÁSRA
ÉRDEMESNEK ITÉLT

PÁLYAMUNKA.

IRTA

HÓMANN BÁLINT,

GAZDATISZT.

2.

Ára 50 kr. ausztr. ért.

Ms. 824 A

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS DEPARTMENT

UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

UNIVERSITY OF CHICAGO

TÁJÉKOZÁS

AZ UGYNEVEZETT

PARASZT-GAZDASÁGOK RENDEZÉSE

KÖRÜL.

A MAGYAR GAZDASÁGI EGYESÜLET ÁLTAL KINYOMATÁSRA
ÉRDEMESNEK ITÉLT

PÁLYAMUNKA.

IRTA

HÓMANN BÁLINT,
GAZDATISZT.

PEST, 1859.

NYOMATOTT BEIMEL J. ÉS KOZMA VAZULNÁL.

TARTALOM

AN UNYRVEZET

PARASZT-GAZDAGSÁG ÉS
KÖRÜMÉNYEK

JELIGE :

„Ha eljönnek a hamis proféták, a báránybőrbe öltözött farkasok, az uzsorások: akkor tudjátok meg, hogy a ti gazdasági lételetöknek vége lesz.“

TÖMÖRNYI PÁL

1893

1893

NYELV- ÉS IRÁSKÖNYVTÁR

Előszó.
TEKINTETES

DARÁNYI IGNÁCZ ÚRNAK,

MÉLTÓSÁGOS GRÓF TELEKY DOMOKOS

ÉS VÉREI JÓSZÁG-FELÜGYELŐJÉNEK,

MINT A

PARASZTGAZDÁK HŐ PÁRTOLÓJÁNAK

A SZERZŐ.

TEKINTETÉS

DARÁNYI IGNAZ ÚRNAK

MELTSÁGOS GRÓF TIRKLY DÖRÖG

ÉS VEREL JÓZSAF-RÁGGYELŐBNER

KÉRT A

PÁRSZÓZDOK NŐ ÉBRTOLÓJAVAN

A BÉKES

Előszó.

A Magyar Gazdasági Egyesület által 1857. évben rendezett köztelki kiállítás alkalmával, méltóságos gróf Károlyi István ur az ördöngösi törzsjuhászból kiállított jeles juhainak ítelt első jutalmat a „Gazdasági Lapok“ szerkesztőségének rendelkezése alá bocsátván, a szerkesztőség a nemes grófnak ezen hazafiui adományát gazdasági érdekeink fejlesztésére úgy vélte legczélszerűbben fordíthatni, hogy abból díjat alapított azon pályakérdés megfejtőjének, a ki szem előtt tartva a hazai tagosított parasztgazdaságok terjedelmét és természetét: ezek számára nemcsak megfelelő rendezési és gazdálkodási tervet készít, hanem a kivitelre a részletes utasítást is oly formán leírja, hogy rajta az egyszerűbb parasztgazda is el tudjon igazodni.

A pályázott nyolcz irat közül, e jelige alatt:
„Ha eljönnek a hamis próféták, a bárány-
bőrbe öltözött farkasok, az uzsorások:
akkor tudjátok meg, hogy a ti gazdasági
lételetöknek vége közel van“ — beérkezett
munka iránt, a Magyar Gazdasági Egyesület által
megbizott bírálók véleménye oda nyilatkozott, hogy
e munka, sok jó dolgot foglalván magában, érdemes
volna a kiadásra, s kívánatos, hogy írója ez érdemben
egy vagy más uton intézkedni sziveskednék. Mire a
munka derék írója, Hómann Bálint ur (számtartó
a gróf Teleky-Tisza-féle jószágon, N.-Kovácsiban,
Buda mellett) azon ajánlattal járult az Egyesülethez:
hogy ő munkáját saját költségén kinyomatni kész, s
csak azt kéri, hogy azon összeget, mely munkájának
eladásából a nyomtatási költségeken felül tisztán fel-

marad : kegyeskedjék az Egyesület, a mezei gazdaság tudományos fejlesztésére, az Egyesület kebelében, a köztelken teendő gazdasági vegybontások esz-közölhetése végett oly kívánatos vegytani laboratorium felállításához szükséges alaptőke kezdeményezéseül elfogadni.

Az egyesület igazgató választmánya e hazafiui ajánlatot annál szivesebben vette, mivelhogy abban nemcsak az elmélettel karöltve járó gyakorlatiasság örvendetes kifejezését látta, hanem általa egyszerűsmind népszerű irodalmunknak is hasznos gyarapodását reménylé.

Midőn ennélfogva a felajánlott pályairatot a hazafias érzésü író egyenes megbizásából a jelen füzetben közrebocsátani szerencsém van : üdvözlöm az alkalmat, mely e munkácska megjelenése által a t. cz.

gazdaközönségnek nyilik egy húzással két — szintoly hasznos, mint hazafias czélt elősegíteni, t. i. terjeszteni e munkácska által a gazdasági helyes nézeteket jóra való népünk között, s azon mértékben könnyíteni egyszersmind a M. Gazd. Egyesület abbeli óhajításának létesülését, hogy a mezei gazdaság tudományos fejlesztését valóban lényegesen elősegítő vegy b o n t á s o k rendes eszközöltethetésére szükséges alap-
tölkével mielőbb birhasson.

Pest, 1859. augustus havában.

Heróczy István,

a Magyar Gazdasági Egyesület titoknoka.

Mi az oka, hogy a parasztgazdák nem kívánják egy tagban kivenni illetményeiket?

Sokan, sőt legtöbben alacsony fokon álló gazdasági értelmiségünknek, csekély gazdasági belátásunknak, a régi szokáshoz való ragaszkodásunknak, vagy éppen makacsságunknak akarják tulajdonítani azt, hogy mi volt úrbéri telkek birtokosai, vagy igazi néven nevezve parasztgazdák — sok határban nem akarjuk egy tagban kivenni illetőségünket; sokan meg azt hiszik, hogy a községi lakosok azért félnek egy tagban kivenni földjeiket, mert ha jég jár, majd egyik, másik birtokosnak mindenét elveri; némelyek pedig azt mondják: no már, ha egy tagban nem is vehetik ki egész telki illetőségöket, legalább földjeiket, rétjeiket, és sok esetben legelőiket külön külön egy tagban csakugyan kivehetnék.

Mások már engedékenyebbek, és csak annyit kívánnak, hogyha már a körülmények csakugyan nem engedik meg, hogy egy tagban vegyünk ki földjeinket, rétjeinket, hát legalább dülönkint, tehát 3 tagban minden körülmények között kivehetnők!

Tévtudton jár a mivelt gazdaközönség, ha a fentebbieket teszi fel rólunk! mert mi minden magasabb gazdasági értelmiségünk hiánya mellett is, jobban tudjuk, mint bár ki más, hogy tulajdon határunkban, — itt, a hol mi születünk, neveltünk, szünet nélkül dolgoztunk, a terméseket évről évre

minden viszonyok, és időjárás mellett láttuk, figyelemmel kísértük: melyik föld mit ér, melyik föld mennyivel ér többet a másiknál.

Már most például vegyük fel a mi N. K. határunkat: itt a parasztagazdák kezén vannak olyan földek, a melyeknek holdjáért 2 pftot, és így fel egészen 10 pftig adnak haszonbért rendes művelés kikötése mellett; s így — szántóföldünk 26 hold lévén, minthogy Pest vármegyének másod rendü osztályába tartozunk, — az, a ki a 10 pftosból kapná ki a földjét, 260 pftban venné hasznát, holott ellenben az, a ki a 2 pftos földből részesülne, csak 52 pft árendát kaphatna! Nemde azt fogják sokan mondani: hogy „együgyűen okoskodunk;“ hát mire való volna a Classificatio, hiszen a mit valaki minőségben vesz, azt mennyiségben megnyeri; ezt felelték nekünk többször uradalmi ügyvédek, megyei tisztviselők, sőt urasági szakértők is stb. Ismét tévedés, mert a fentebbi esetben a 2 pftos földből az illetőknek 130 holdnak kellene jutnia, hogy annyi haszonbért kapjon, mint a holdankint 10 pftot jövedelmező birtokából az illető földbirtokos most kap; pedig a szokásos, és törvényszabta 1100, 1200, 1300 □ öles osztályozás mellett, az első osztályból jutna per 1100 □ ölével = $23\frac{1000}{1200}$ hold; a harmadik osztályból pedig 1300 □ ölével = $28\frac{200}{1200}$ hold. Tehát osztályozás után az elsőnek árendája volna 10 pftjával = 238 for. 20 kr. a másodiknak pedig 2 pftjával 56 for. 20 kr.

Már most micsoda jövedelmezési és tőkeértéki arány ez; megnyerte-e az egyik mennyiségben azt, a mit a másik minőségben kapott? Sohasem. Pedig ha a mi határunkban tagosítani akarnánk: éppen az említett arány tűnnék fel. Mi okból is eldődeink az 1817-ben történt úrbéri rendezés alkalmával, szem előtt tartván a lehető legigazságosabb felosztást: a

szántóföldeket és réteket is külön külön helyen és több darabban vették ki, külön azonkívül a belső telek pótlására adott szabad földeket, külön ismét a kukoricza, krumpli, káposztás és kenderföldet — akkép, hogy egy telki állomány 20 darabból áll, s mai nap sem bántuk meg, sőt egyedül ezen felosztást tartjuk lehetségesnek, igazságosnak.

De becsülje meg bár ki is most nálunk a telki állományokat, s az értékek csudálatosan össze fognak ütni, jelöljék meg, hogy a felosztás igazságos, még pedig úgy, hogy az említett törvényszerű osztályozás mellett az illetményt kevesebb darabban ki sem vehetjük.

A Mária Theresia alatt költ úrbéri rendelet, továbbá az 1836. országgyűlési törvényczikkelyek, végre az 1853. mártius 2-kán kelt cs. k. patens is az első osztályt 1100, a másodikat 1200, a harmadikat 1300 □ ölével rendelte kiadatni, s ezt a legméltányosabb rendeletnek tartjuk; mert tegyük fel, hogy például az 1817-ben történt úrbéri rendezés alkalmával, említett határunkban az első osztályt, az az a jó földeket 1100 □ ölével, és a másodikat, harmadikat jövedelmére, vagy tőkeértékére nézve a fentebbihez egyenlő arányban kellett volna kiadni, úgy a 3-dik osztályu szántóföldek — szem előtt tartván jövedelmezésöket, az az termékenységöket, továbbá a faluhoz eső messzeségöket és a nehéz oda juthatást stb: — 5500 □ ölével lettek volna kiadandók, mely eljárás az uraságnak minden földjét felemésztette volna, mi szintúgy méltánytalan, mint igazságtalan lett volna. Úrbéri rendezéskor összesítésről még szó sem lévén, a megtörtént osztályozás után tehát eldődeink annyi tagban vették ki birtokaikat, mennyi szükségesnek látszatott arra, hogy a felosztás a lehető legigazságosabban eszközöltessék.

De hogy arra nézve, miszerint általános tagosítás létesüljön, a törvényszerű osztályozás, 1100, 1200,

1300 □ ölével számítva holdját, nem felel meg a szükségnek, a helyiségnek: azt kétségbe sem lehet vonni.

Mi tehát az általános tagosítás meg nem ejtethetését, nem sikerülését, ki nem vihetőségét egyedül a hiányos osztályozásban találjuk, s azt mindaddig lehetetlennek tartjuk, míg igazságos, practicus, a föld termékenységét, fekvését, a majorhoz való közelségét vagy messzeségét tekintetbe veendő, és a föld tökéértékének, a jövedelemnek megfelelő osztályozások nem foganatosíttatnak.

Ám tekintsük országszerte azon községeket, a hol a tagosítás nehéz munkája már befejeztetett, s ki fog tűnni, hogy a parasztgazdaságok csak oly határokbán tagosíttattak, a hol a volt úrbéreseknél kimutatott földben aránylag nincsen nagyobb különbség, mint 11, 12, 13 között, és ilyen helyen a parasztgazdaságok minden baj nélkül fognak tagosíttatni ezután is; de fognak tagosítani okszerűbb gazdálkodhatóság tekintetéből még ott is, a hol az említett aránynál nagyobb különbségek is vannak: csak a világos kárvallási esetekben nem szavazhatunk a tagosításra. Részben tagosítani egyébiránt egy gyakorlott mérnök véleménye szerint lehetne minden határban ilyenformán: „Tagosíttassanak a határban levő jó és rossz földek külön-külön, és vegye ki illetőségét kiki két részben.“

Ezen állítás, ha nem is minden, legalább sok vidékre alkalmazható.

De minek e szószaporítás, hiszen a nem tagosított, vagy nem tagosítható parasztgazdaságok rendezéséről ezuttal nem forog fenn kérdés; csak menjünk tehát a dologra, az az a Gazdasági Lapok 1857. 44. számában közölt ama gazdasági pályakérdés megfejtésére: hogy t. i. szem előtt tartva a hazai tagosított parasztgazdaságok terjedel-

mét és természetét, s szem előtt tartva fő szabásokban a hazánkban előfordulni szokott homok, agyag, és fekete televényes talajokat: ezek számára nemcsak teljesen megfelelő rendezési és gazdálkodási terv készítettessék, hanem a kivitel számára a részletes utasítás is olyformán irattassék le, hogy rajta az egyszerűbb parasztgazda is el tudjon igazodni.

A pályakérdés kitűzésénél kívánatosnak mondatott, hogy a pályáirat két nyomtatott ívnél ne terjedjen többre.

Egy rövid útmutatás kívántatott tehát, mert azt mindenki tudja, hogy a gazdálkodás nehéz terhével a sok olvasás, tanulás össze nem fér; a fáradt gazda nyáron alig ér reá pihenni, hogy elveszett erejét visszaszerezze, s éppen a fiatal gazdák azok, kik legtöbbet dolgoztak, legtöbbet fáradtak, a kiknek tehát a pihenésre is leginkább szükségök van, pedig én: ifju gazdákhöz szólok.

Ott a hetedik nap, azt mondják a népbarátok, — ott a sok ünnep, a melyeken úgy is nem lévén szabad dolgozni, azokat isteni tisztelet után olvasásra lehet fordítani. De paraszt gazdatársaim erre azt felelik, hogy a vasárnapot az Isten pihenésre rendelte; az ünnep szó pedig már magában azt fejezi ki, hogy dolgozni nem szabad; pedig gazdatársaimnak az olvasás vagy éppen tanulás munka gyanánt esik; s vajmi kevés kilátás van arra, hogy a gyakorlati parasztgazda csak ezen említett két ívet is elolvassa, vagy éppen megtanulja. —

Még télen sem igen van erre kilátás, mert azon fölül, hogy a tél a természettől mintegy a pihenésre látszik alkotva lenni, a nyáron aratás, kaszálás, kapálás közben túlságosan vesztett erő visszapótlására:

a parasztgazda, ha napközben oda künn fa-, vagy nádvágás, trágyahordás, szecska-vágás vagy tán darálás közben megfázott, mihelyt a kályhapatkára ül, azonnal elalszik; ki meg el nem alszik, hallgatja a fonók meséit; aztán az alig pislogó mécsnél vajmi nehéz ám olvasni is, pedig a gazdaasszony nem tartja gazdaságosnak olvasásra jobb méceset vesztegetni.

Tehát csakugyan keveset, vagy éppen semmit sem olvas a paraszt gazda? Tapasztalásból tudom, hogy csak némelyik olvassa el a naptárokban előfordulni szokott anecdotákat, mikkel az összejöveteleknél egy egész társaságot megneveztet; és csak ritkán találkozik olyan, a ki egyéb hasznosat is, a mit a kalendáriumban olvasott, el tudna mondani. Ámbár tanuja voltam már annak is, hogy egyik másik a kalendáriumból okulva elmondta azt is, hogy mit kell csinálni a choleras beteggel, micsoda tapaszt kell alkalmazni eme vagy ama seb begyógyítására, mikép kell a kólikás lóval vagy felpuffadt marhával bánni; a mezei gazdaság köréből legfeljebb azt, hogy mikép kell a vetni való búzát üszög ellen páczolni stb. mert a tanulatlan parasztgazda csak az ő erején, az ő felfogásán túl levő dolgokat bámulja, és egy recapitulálni, bonificálni, deducálni vagy: *ite missa est* (menjete, a misének vége van) rejtélyes kongása előtt kalapot emelint.

Igy állván a dolgok, talán a két ívnyi irat is felesleges nemde? mert ezt sem fogja a parasztgazda elolvasni. Igen, de hátra vannak a serdülő ifjak, a kikről még szó sem volt, s a kikben én reményemet helyezem; mert ők most már megszokván, legalább vasárnapokon, az olvasást, azt mint meglett emberek többé nem munkának, hanem hasznos mulatságnak fogják tartani. Azon czélszerű intézkedés t. i. miszerint a vasárnapi iskolai tanítások a serdülő ifjuság

számára általánosan megrendeltettek, nemcsak legnagyobb emeltyűje az erkölcsiség- és engedelmességnek, — a mire pedig a serdülő ifjuságnak, ha jó honpolgárokká akarnak lenni, legnagyobb szükségök van — hanem a vasárnapi iskolákat látogató ifjak már némi felfogással is birván, ha azokban gazdasági felolvasások is tartatnak: innen kerülhetnek ki a jobb gazdálkodás apostolai!

És tudjátok-e még ti serdülő ifjak, hogy Krisztus Urunk 12 éves korában elhagyván szülőit, a tudósok közé ment, s ott kérdezte őket, és felelt nekik úgy, hogy magok a tudósok is bámulták őtet. Hasonlóképp fogtok ti is cselekedni, ha a vasárnapi iskolákban figyelemmel hallgatjátok az erkölcsi, s mellette a gazdasági felolvasásokat; — mert a ti szivetek és akaratotok fogékony a jóra; — aztán ti is vasárnaponkint délután, s esténkint hétköznapon is az öregek közé fogtok ülni, s ottan a jobb gazdálkodásról beszélve, az öregek titeket, mint Krisztus Urunkat a tudósok, bámulni és dicsérni fognak.

Mert hire kerekedik ám a faluban azonnal, hogy például X. Y. fia milyen okosan tudott beszélni vasárnap délután egy rögtönzött társaságban, s őtet nem csak az örege, hanem a fiatala, és különösen a nővilág is bámulni, becsülni, és szeretni fogja.

Kevésbé rejtélyesen fognak már akkor kongani a recapitulálni, deducálni szavak, és a fonó meséknek lassankint le fog jární idejük: helyöket okszerűbb beszédek foglalandják el. A deák nyelvnek van egy közmondása, hogy: „Sapienti pauca“ t. i. az értelmes embernek nem kell sokat magyarázni; s én a tanulatlan ugyan, de jóra fogékony ifjuságnak is keveset akarok mondani, magyarázgatni, csak aztán a mondottakat tartsák emlékezetökben, hogy beteljesedjék rajtuk azon magyar közmondás: hogy „keveset marcolj, de azt jól megszorítsd.“

De a dolog velejére térve, miután a parasztgazdaságok számára egy teljesen megfelelő rendezési és gazdálkodási tervet kell készíteni, s ezen kivánságnak a legrövidebb uton kívánván eleget tenni: az én értekezésem sem igen fog egypár ívnél többre terjedni, annálinkább kérem tehát gazdatársaim figyelmét és türelmét.

Rendezetlen gazdaság és gazdaságrendezés.

A rendezetlen gazdaság hasonlít a beteg emberi testhez; mind a kettőnek eredménye: gyengeség vagy éppen halál; más szavakkal pénztelenség vagy éppen bukás.

Jelen esetben meg van nevezve a betegség a maga igazi nevéen, t. i. egy rendezetlen birtok, melynek gyógyítására rendezési recept kell.

Gazdatársaim tapasztalásból tudják, éppen úgy, mint én, hogy falunkban több háznál orvosi receptek hevernek, s ezeket nagy becsben tartják, mert a házi asszony azt mondja, hogy ez az orvosság a negyed, harmad, vagy mindennapi láz ellen már soknak használt; a másíknak receptje gyomor- vagy fejfájásról való; a harmadik egy minden sebet gyógyító kenőcscesel vagy tapaszszal bír; a negyedik a cholera elleni cseppeknek van birtokában stb, s mondom, tapasztalásból tudom, hogy ezen receptek a faluban házról házra vándorolnak a betegekhez; s ezen eljárás bármily nevetséges is, még sem egészen kárhoyzatható, kivált oly helyen, hol orvos nincsen; mert csakugyan sok beteg meggyógyul utána, kivált ha értelmes, ép eszű ember kezébe kerülnek a receptek; különösen pedig olyan ember kezébe, a ki

maga is már sokszor volt beteg, vagy sok beteget látott, s azok betegségeit figyelemmel kísérte a küljelekre nézve. —

Da hát valljon nem jobb volna-e, ha a helyett, hogy valami orvosnak receptjét használjuk, magát az orvost, a ki a receptet írta, hivatnók elé; igaz még ez esetben sem multhatlanul várhatjuk, hogy betegünk rögtön meggyógyuljon, hanem kétségkívül még is aránytalanul többet használna, mintha csupán receptjét kérjük el; mivel utóbbi eljárásnál betegünk ügyetlen kezek között némelykor nem csak hogy meg nem gyógyul, hanem inkább rosszabbul is lehet.

Alkalmazzuk most a mondottakat egy rendezetlen parasztgazdaságra, a melyet gyógyítani, tehát rendezni kell; némely esetekben igaz, hogy már elegendő a gazdasági könyvekben itt ott a jószág rendezésről előforduló recepteket alkalmazni, a hol meg van írva, hogy hát p. o. egy 30 holdas gazdaságban miféle és mennyi épület, vonó, heverő marha, gazdasági szerszámok stb. kellenek; továbbá mit, és mi csoda egymásutánnal és terjedelemben termesszünk a piaczi és takarmány nemüek közül stb.; mert az ilyen receptek, ha t. i. értelmes gyakorlati gazda kezébe kerülnek — és a körülményekhez képest kellően alkalmaztatnak, hasonlókép, mint a vándorló orvosi receptek: használhatnak is, mert egy értelmes gyakorlati gazda csupán ilyes receptek alkalmazásával is tudja gazdaságát rendezni.

De még is csak többet használna, jobb volna s előbb czélt érnének, ha egy e tekintetben jártas, és tapasztalt egyén személyesen megtekintené birtokunkat, s azután gyógyítaná, rendezné azt; innen van, hogy külföldön léteznek oly gazdasági bizottmányok, melyek kisebb uradalmi birtokokat is rendezésre elvállalnak; hazánkban a Gazdasági La-

pok t. cz. szerkesztősége tervezett hasonlót; de ilyenek csak a terjedelmesebb birtokok rendezésébe bocsátkozhatnak, s a kicsiny parasztgazdaságok rendezésére nem marad egyéb hátra, mint recepteket, az az általános, és egyes esetekre is kiterjedő rendezési formákat adni. —

Az orvosi recept nem egyéb, mint az orvosi tudományoknak kifolyása; hát egy parasztgazdaságot rendező terv mi volna egyéb: gazdasági ismeretek és jószágrendezési adatok kifolyásánál? Én tehát nem elégszem be csupán azzal, hogy receptet, hogy tervet adjak, mely az orvoséhoz hasonlóul kézről kézre vándoroljon, hanem azon szerekl, azon adatokkal is kívánnám megismertetni a parasztgazdákat, a melyekből hasonnemű recept, hasonnemű terv készül, hogy aztán a kész tervet a parasztgazda is tudván méltányolni, azt feltétlenül használhassa, azon módosithasson, vagy éppen új tervet is készithessen.

Kívánnám tehát a parasztgazdákat némely jószágrendezési adatokkal megismertetni, mely adatokat használva, az általam, vagy mások által készített bármely rendezési tervet megbirálni, vagy körülményei szerint új gazdaság rendezési tervet is készíteni képes legyen.

Mindenek előtt pedig ifju gazdákhoz szólok! mert habár bebizonyult tény az, hogy mindenki, a ki valamely helyen gazdaságot rendez, legjobban cselekszik, ha először a helyben gazdálkodó legjobb gazda gazdaságát veszi figyelemre, s ezt tartva szem előtt, rendezi a magáét; még is, midőn a viszonyok megváltoztak az által, hogy a gazda egy, két, három tagban kapja ki illetőségét, mi előbb 20—30 darabban volt: nem állhat fenn a régi rendszer! Már pedig eltérni a megszokottól, még miveltebb embernek sem könnyű; annál nehezebb tehát egy öreg parasztgazdának, a kinek, habár a szom-

széd vidékbeli gazdatársainak gazdaságát látta is, nem lehetett alkalma az országszerte vagy más országok gazdálkodása módjával megismerkedni. Aztán ismét ifjú gazdákhöz szólok azért, hogy ezek mindenek előtt tudják meg azt, hogy mit nem kell cselekedni. Nem kell pedig a régi szokásokat kivétel nélkül azonnal megszüntetni, s helyökbe újakat behozni; mert a helybeli gazdasági szokások hosszú évek során gyűjtött tapasztalások eredményei, s ezek elfogulatlan ember előtt értékkel bírnak.

Tehát kísérjük meg egy betegen, egy rendezetlen gazdaságon parasztgazdasági tudományunkat, s annak rendezésére alkalmazzuk a mi rendezési adatainkat.

Például vegyünk fel egy Pest vármegyébe kebelezett s az 1836-ki t. cz. szerint I-ső rendű volt-úrbéri egész telket, mely akkép tagosítatván, hogy nem csak a szántóföld és rét, hanem a legelő is külön mérhetvén a taghoz, ez, valamint a rét is oly minőségű, hogy rendes művelés alá vehető.

Látni való, hogy ezen eset a volt-jobbágyi birtokoknál nem mindennapi, sőt tán a legritkábbak közé tartozik, azonban még is sok helyen előfordul.

Arra, hogy a belső telek is a külsővel kapcsolatban legyen, alig lesz példa, ha csak kivételesen némely egyes községi lakosoknál nem; de többször megesik az, hogy a belsőség nem telvén ki a faluban, új belsőt is mérnek a falun kívül, mely intézkedés által a falu nagyobbitására számítanak, vagy pedig a belső telki illetőség is a külső taghoz méretik.

Az említett példában egy egész telki illetőség:

24 hold szántóföld,

8 hold egyszer kaszálható rétföld,

6 hold pedig legelő fejében méretett a taghoz,

Összes. 38 hold művelhető föld.

Ezen parasztbirtok rendeztéssék akkép, hogy a lehető legnagyobb jövedelmet hajtsa.

Lássuk tehát azon tényezőket, melyek a birtok rendezésére befolyással vannak, s ezek között — föltéve természetesen a mulhatlanul szükséges értelmiséget és belátást — higyjük el, első helyen áll a:

I. Pénz.

Bizony egy földbirtok rendezéséhez mindenek előtt pénz kell; és pedig kell a birtok fölszerelésére t. i. épületre, marhára, gazdasági szerszámra; pénz kell továbbá a gazdaság folytatásához is az ugynevezett forgótőkében: így például a szokásos vagy tán új piaczi termény vagy takarmányfélék vető magvára, cselédek, mesteremberek fizetésére, tulajdon háztartásra, adóra, — mert hiszen a gazdaságtól rögön pénzt zsarolni nem lehet.

Tehát nem csak a jószág fölszerelésére szükségeltetik a pénz, hanem ezenkívül a gazdaság folytatására is; ha pedig mindezekre meg van a szükséges pénzkészlet: ritkán leszen oly földdel dolgunk, melynek termő erejét növelni még nem lehetne, és ehhez ismét pénz kell!

Egy gazdaság rendezéséhez, folytatásához, javításához oly szükséges a pénz, hogy el lehet mondani, mikép mindehhez — a mulhatlanul szükséges értelmesség mellett — három dolog kell, u. m. pénz, pénz, aztán ismét pénz.

Ám tegyük fel, hogy a legtöbb esetben telkes gazdáinknak meg van az, a mire jóformán legtöbb pénz szükségeltetik, t. i. az épületek; tegyük még hozzá azt is, hogy a szükséges vonó és heverő marhái is megvannak, a mint hogy a legtöbb esetben meg is voltak tagosztály előtt is — csak hogy sok esetben a rossz tartás mellett az igások elegendő

erőt nem fejthettek ki, a heverők pedig elegendő hasznot nem hajthattak, s mind a két rendbeli állatok sovány tartása miatt elegendő trágyát sem szolgáltatottak: de már az eszközökre — előre is mondhatom — hogy minden gazda tartson egy kis pénzt készen.

Kellő forgó tőkére pedig a legnagyobb szüksége van a telkes gazdának, mert legyen bár a gazdaság okszerűen rendezve és fölszerelve, kellő forgó tőke hiányában a gazdaság sok bajban szenved, melyeket aztán némelykor igen nehezen, s csak az egész organismus gyengítésével képes kiheverni.

Igy például pénz kell az adó, napszámok, mesteremberek, cselédek fizetésére, saját házi szükségére; mi ha nincsen meg, előteremtésére sokszor akkor kénytelen a gazda természetmennyeitől megválni, midőn azoknak legroszabb áruk, legkevesebb kellendőségök van, vagy azokat akkor kell szállítania, mikor a munka legsürgősebb, vagy az utak a legroszabbak; vagy pedig ha a gazdának termését eladni éppen nem sikerülne, vagy a legroszabb esetben nem is volna mit eladnia — mely eset, fájdalom, gyakran fordul elő — s e miatt a jövőendő termések reménye fejében uzsorásoktól kell pénzt felszednie, s azoknak karjába vetnie magát: ha ezen jelek gazdasági láthatárunkon feltűnnek, úgy higgyük el, hogy a mi gazdasági létünk vége közel van; mert már akkor itt vannak a világ végét hirdető hamis próféták, a báránybőrbe öltözött farkasok, t. i. az uzsorások, a kik adnak nekünk pénzt, a mennyire egész vagyónunk terjed, azt jósolván, hogy majd így majd úgy elvárnak és könnyen fizethetünk; s ezek a hamis próféták, kikről Krisztus Urunk is azt mondja, hogy ezen előjelek után tudjuk meg, mikép a világ vége közel lesz; csak hogy a mi gazdasági lételünk végével nem hallunk égi kürt-

hangokat: hanem halljuk a szomorú dobszót, a halál-madarat, mely mindenüktől megfoszt.

De van a pénz hiánynak nemleges kára is, mert ha a gazda akkor, midőn azon czikkek, melyeket neki kész pénzért kell megszerezni, legolcsóbbak, s be nem szerezheti, vagy pedig ha azokat nagyban nem szerezheti be, hanem aztán később kénytelen a macskától a hájat megvenni: világos, hogy nemleges veszteséget szenved, hasonlóul azon gazdaaszszonyhoz, ki a zsírt, sőt s más élelmi czikkeket annak idejében s nagyban beszerezni nem tudván: később a szatócsnak viszi pénzét, hozván minduntalan pár garas áru zsírt, sőt, káposztát stb.

Vannak pedig a gazdának a vidékekhez képest különbözőféle szükségletei; így például némely vidékek lencse-termesztéssel foglalkoznak, tudni való, hogy a lencse igen kevés — habár jó — szalmát szolgáltat, a lencse pedig piaczi cikk levén: ez által a gazda tavaszi szalmában, és étetésre való zabban lát fogyasztást; némely vidék — különösen városok közelében — több burgonya termesztéssel foglalkozik: itt ismét, ha tavaszi földbe vetnek, az étetésre kellő szemes termesztményben, és szalmában látnak fogyasztást, azonkívül kelletinél több trágyát fogyasztanak; ha pedig ugarba vetik azt, utána kevesebb szemet, és kevesebb szalmát is kapnak, s ide járul még a felesleges trágyafogyasztás is; mások káposztát természetnek nagyban eladásra, mi a trágyát nagyban fogyasztja, s a gazdaságnak sem szemben, sem szalmában semmit sem szolgáltat vissza; más vidékek ismét különösen bortermesztéssel foglalkoznak, pedig a szőlők töméntelen trágyát fogyasztanak különösen az újabb időben, midőn minden gazdasági áru czikkek között a bornak legnagyobb ára levén, már most nem csak a döntésekhez, oltásokhoz, s így a fiatal vesszőkhöz, hanem az öreg tőkék mellé is

rendkívül sok trágyát alkalmaznak; ilyen gazdának tehát, azon kívül hogy sok vonó és heverő marhát kell tartaniok, aránytalanul sok trágya kell, tehát szénában, szalmában, és szemes gabonában szükségét látnak; más vidékek fuvarozással foglalkoznak, ezeknek sok vonó marha kelletvén, melyek a megemésztett takarmányt útközben is elhullasztják trágya formában, miből a föld mitsem kap, az ilyenek ismét szénában, szalmában és etetésre való szemeséletben egyaránt rövidet húznak; más vidékek pedig — s ezek sajnálatra méltók — szénával, zsuppal kereskednek, különösen városok közelében, s a gazdák, ha pénzre van szükségök, egy pár zsúpot feltesznek a szekérre és viszik a piacra, vagy az uraságoknál kaszálnak feles szénát, vesznek hitelbe fűvet, mit aztán szénában eladnak, és ezek azok, a kik leginkább szükségét látnak szénában, szalmában, mert úgy járnak mint azon esizmadia, kinek mindig rosz esizmája van, mert másnak kell dolgoznia, hogy pénze legyen, vagy mint azon bortermesztők, kik ebből élvén, kénytelenek a csingért meginni, mert a jó — eladásra kell; csak azon különbség van köztök, hogy ezek jól cselekszenek, amazok pedig roszul, mert amazok eladván a szénát, szalmát, tulajdon marháik csak tengődnek és sem erejök a munkára nincsen, trágyát sem kapnak, miután ezt elvesztegetik fuvarozás alkalmával.

Még egyéb szükségei is vannak a gazdának; mert jön a vásár, s innen kell szekérkenőcs, kinek lapát, villa, oldalok, saraglya, zsák; másnak vászon, szalonna, kása vagy egyéb főzelék; kinek egy kis ruhaféle, egy szűr, egy kalap stb. Más vidékek meg például kukoriczát nem termesztenek annyit, a menyinyi a sertések hizlálására kellene; ismét mások kenderet nem termesztenek stb.

Ezekből látni való, hogy minden gazdának

megvannak a maga szükségei, s ha ezeket kész pénzért akkor nem szerezheti be, mikor annak ideje van, később aztán némely cikkek vagy éppen nem, vagy pedig a szatócsnál csak kétszeres árban, és rozabb minőségben megszerezhetők.

Higyjük el, hogy „mindennek megvan a maga pillanatja, mely ha elsurran, sokszor az örökség sem hozza azt vissza többé.”

Az előszámlált szükségletek, igaz, hogy inkább csak a tagosztály előtti időkre vonatkoznak, a midőn egyik gazda úgy, mint a másik, egy vidék mint a másik három nyomásos rendszer mellett gazdálkodott; igaz, hogy a parasztgazdaságok újabb szervezése mellett persze mindegyik a maga szükségéhez, s a vidékhez képest máskép fog gazdálkodni; így például a szőlős gazda több takarmányt fog termesztetni, hogy a szántóföldek megrövidítése nélkül is kerüljön a szőlőkbe trágya; igaz, hogy ez esetben a gazda trágyában, takarmányban már nem fog szükségét látni; ámde a több takarmány, főképp kezdetben csak is a szemes gabona termesztés rovására történvén, majd ismét némelyik szemes gabonában látandó szükségét stb. —

A gazdaságok fölszereléséhez és folytatásához tehát pénz kell; a fölszerelési hiány pedig rendezési hiány is egyszersmind, ez pedig mindig megboszulja magát. Legyen valakinek rossz ekéje, s e miatt jól, és elegendő mélyen nem szánthat, vagy legyen rossz szekere, gazdasági szerszáma, mely minduntalan a bognárnál, kovácsnál hever, mely úton utfélen vagy munka közben török szakad; — vagy ne legyen elegendő szerszáma: önkényt is látni való, hogy sok kárt szenved; ne legyen neki elegendő és jó erőben lévő ígás marhája, hogy a munkát kellő időben végzhesse, ne legyen heverő marhája, mely a szükséges trágyát készítse, vagy mely a felesleges szénát,

szalmát értékesítse, vagy ne legyen elegendő takar-
mánya, s e miatt a vonósak rossz erőben levén szán-
tásközben a barázdában hevernek, vagy a szekerek-
kel minduntalan felakadnak: ezek mind olyan arány-
talanságok, melyek megboszulják magokat, s melye-
ket eltávolítani, tehát kellő öszhangzásba hozni a
gazdaság rendezőnek feladata; de látni való, hogy
mind ezekhez pénz kell, miért is a pénzkészletet a
gazdaság rendezés tényezői közt első helyre tettük.

De ha már a mérnök kihasította a tagot, s ez
szép figurában előttünk fekszik, és szintugy várja,
hogy már most gazdálkodjunk rajta okszerűen, pén-
zünk azonban nincsen, ezen kérdés merül fel:

Mikép jutunk pénzhez?

Pénzt szorgalom, munka, és takarékoság által
szerezhetni legbiztosabban. Azon mesebeli idők rég
elmúltak, midőn még a lidércz hányta be zsák
számra az ablakon az aranyokat; nincsenek már oly
mesebeli országok, hol a sült libák sorra járván a
vendégeket, kést villát is hordoztak magokkal; a
sült galamb historiáját mai nap egyetlen ember sem
hiszi többé!

Hosszas ugyan, de biztos út a takarékoság
által pénzszerzés; aztán meg Isten áldása is
van ilyen szerzeményen; meg mi magunk is jobban
meg tudjuk becsülni azt, mit fáradságosan szereztünk,
mint a mit ugy öröklöttünk, kölcsön felvettünk,
vagy mihez birtokeladás által jutottunk, vagy éppen
a lotteriában nyertünk. — De persze, a ki ugy cse-
lekszik, mint némely gazdatársunk, hogy áruit pi-
aczra szállítván, árának egy jó részét mindjárt ott
helyben megeszi, megissza, vagy rajta gyermekei-
nek szép selyemkendőket, drága szövötü ruhákat,
vagy egyéb szükségtelen és nélkülözhető czikkeket

vásárol, mialatt otthon az asszony gabonán pántlikát csereberél: az ilyen gazda aztán nem csak szerezni nem fog, hanem a vásárra vitt czikk árát — mi né-melykor uraságoktól hitelbe vett fából, stb. áll, — sem fogja megfizethetni, mire akár hány példa van.

Azonban az ajánlott takarékosági uton rögtön nem juthatunk pénzhez, s ezt, ha rögtön kell:

1) Kölcson utján kaphatjuk meg; kölcson utjáni pénzszerzésnél egyébiránt jól vigyázzon a gazda, mert ha az csupán beruházásra és forgó tő-kére kell: uzsorás kezébe ne adja magát, mert a me-zei gazdálkodás magas percenteket nem tűr el. Ma-gasabb percentekbe csak úgy bocsátkozhatnak a me-zei gazda, ha például alkalma volna kereskedésre olcsón lábas erdőt, fűvet, vagy bár mit venni, mely a mellett, hogy ötet és cselédjeit üres órákban mun-kával foglaltatja — kézzel fogható hasznot is ígér.

És mintsem a gazda uzsorások kezébe adja ma-gát, sokkal okszerűbben cselekszik, kinek földbirto-ka van, mit kellőleg felszerelni nem tud, ha birtoká-nak egy részétől megválnak. Tehát:

2) Rögtön pénzhez juthat a gazda, ha birtokának egy részét eladja, és az el-adott rész árán a másikat kellően fel-szereli; ne buslakodjék azon az egész telkes, ha éppen féltelkessé kell válnia, mert vannak nálunk gyenge egész telkesek, kiknek gazdaságuk kellőleg fölszerelve nem levén, ez idén $8\frac{2}{3}$ hold őszi földről csupán 70 csomó gabonájok lett 13 kévével, a midőn a szomszéd féltelkesnek, kellőleg föl levén szerelve és kezelve gazdasága: $4\frac{1}{3}$ holdon hatvannál is több csomója lón. Hát ha még számba vesszük azt, hogy említett féltelkesnek mindig van elegendő forgó tő-kéje, mindent annak idejében, nagyban és olcsón be-szerezhet, árúinak jobb eladására pedig várhat: könnyen megfoghatja olvasóm, miért húz több hasz-

not a nevezett féltelkes kis gazdaságából, mint az egésztelkes a nagyból.

Mennyi pénz kell egy parasztgazdaság felszereléséhez?

Mennél nagyobb a parasztgazdaság, aránylag annál kevesebb felszerelési összeg esik egy-egy holdra; az az, egy egész telek felszereléséhez kisebb összeg kívántatik, mint két fél telekhez, mert hogy egyebet ne említsünk: a féltelkesnek szintugy kell lakház, aztán például hat marhára való istálló sem kerül annyiba, mint két istálló külön külön 3 marhára stb.

Kell pedig egy egész telkes parasztgazdaság felszereléséhez az én számításom és tapasztalásom szerint legalább is 2700 pft, és pedig:

épületekre	1200 pft.
marhákra	500 „
gazdasági eszközökre	300 „
forgó tőkére	700 „
	<hr/>
	Összesen 2700 pft.

Részletesen előadva kell:

a) épületekre:

lakház kúttal, kis gazdasági pinczével	700 pft.
ennek folytában 8 marhára istálló	200 „
egy kamra, oszlopokon álló kis pajta, felszer, kocsiszín, legalább	300 „
	<hr/>
	Összesen 1200 pft.

b) marhára:

2 ló 60 pftjával	120 pft.
1 csikó	40 „
2 ökör	160 „

2 tehén	120	„
2 borjú	60	„

Összesen 500 pft.

c) gazdasági eszközökre:

2 jó eke taligával	32	pft.
1 fogas	10	„
2 szekér hozzá való oldalokkal	160	„
1 szecskavágó	10	„
1 lószerszám	20	„

apró szerszámokra, ugymint: kapa, csákány, fejsze, fűrész, lánczok, kötelek, zsákok, ponyvák, gereblye, villák, törek- és gabonarosta legkevesb 68 „

Összesen 300 pft.

d) forgó tőkére:

különféle vetőmagokra	100	pft.
egy évi élelem 4 családi tagra	250	„
egy legény, egy szolgáló évi élelme és bére	180	„
mesterembereknek	20	„
igazításokra	10	„
adóra és községi költségekre	40	„
lovaknak, marháknak zabra, szénára, szalmára vegyünk csak	100	„

Összesen 700 pft.

Hogy különféle vidékek különösen az épületekre nézve változást szenvednek, az magában is értendő; így például a német ajku egész telkes gazdának lakháza maga is bele kerül 1200 pftba, sőt ennél is többbe, a midőn magyar atyánkfiai szerényen megelégednek oly lakkal, mely a fentebbi összegnek alig kerül negyed részébe.

Percentekben kifejezve a fentebbi számokat, következő arány tűnik ki:

Épületekre	46%
marhákra	18%
eszközökre	11%
forgó tőkére	25%

A felvett példában 38 hold mivelhető földből állván egy egész telek, esik 1 hold mivelhető földre felszerelési összeg kerekcsámmal 71 pft.

Megjegyezvén itt azt, hogy ezen összeg csupán a parasztgazdaság rendezésére és folytatására szükséges; ha tehát a parasztgazda még mással, p. o. szőlőműveléssel, fuvarozással, pálinka égetéssel, fa, vagy egyéb bek árulásával foglalkozik: akkor természetesen több épületre, marhára, szerszámra, forgó tőkére lévén szüksége, önként következik, hogy a parasztgazdaságon kívül eső üzletekre külön tőke szükséges. —

Értekezésem 2-ik pontja az épületekről szól:

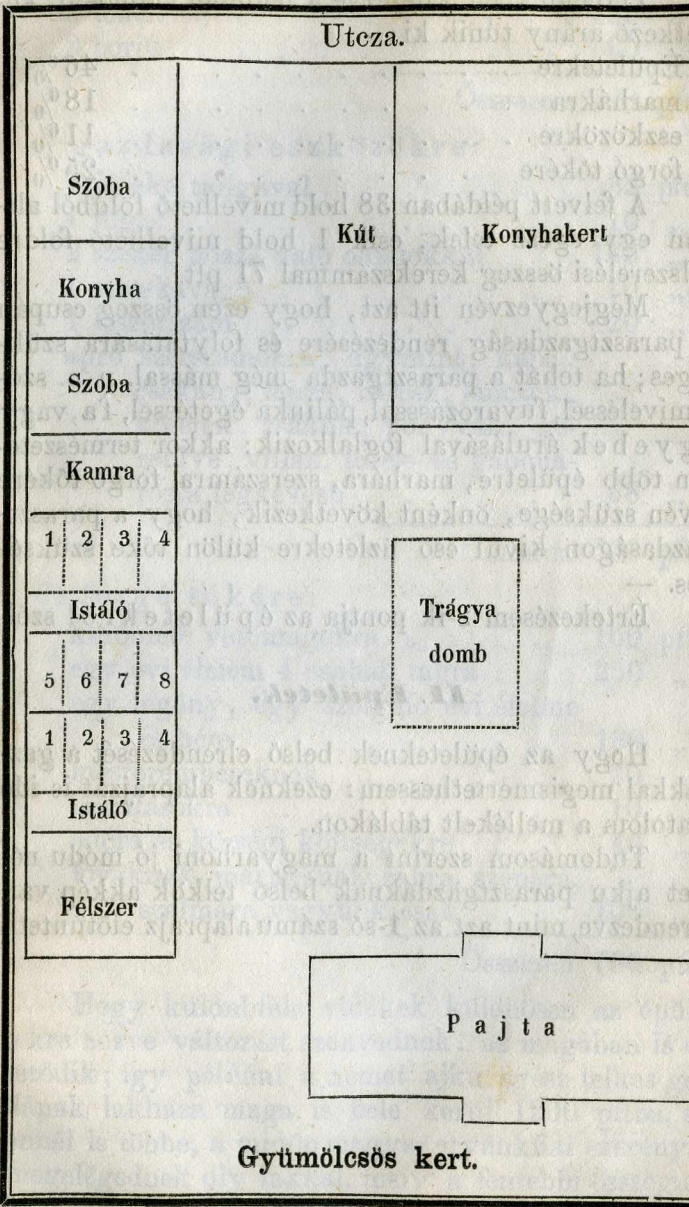
II. Épületek.

Hogy az épületeknek belső elrendezését a gazdákkal megismertethessem: ezeknek alaprajzát is ide csatolom a mellékelt táblákon.

Tudomásom szerint a magyarhoni jó módu német ajku parasztgazdáknak belső telkök akkép van elrendezve, mint azt az 1-ső számú alaprajz elötünteti.

I. Alaprajz.

Uteza.

Gyümölcsös kert.

II. Alaprajz.

Utcza.

Szoba	Kút	Konyhakert
Konyha		
Szoba		
Kamra		
Félszer		
1 2 3 4	Trágya domb	
Istáló		
1 Istáló		
2		
Tyukól		
Polyvatartó		
Garmada- tartó		

Luczernás.

Van ottan 2 szoba, 1 konyha, 1 kamra, ebből feljárás a kis padlásra; ennek folytában egy istálló (közép járással) 8 db marha számára, ezután egy másik istálló, melyben akár hosszában akár keresztben egymás mellett 4 db ló állhat; egy félszer, és egy pajta.

Ha az udvar szélessége megengedi, elől egy kis konyhakert; minden esetre pedig elől csak annyi hely hagyatik, a mennyi a bejárásra szükséges, mert ott kocsival nem fordulnak meg.

Kút, egy parasztgazda udvarában ritkán hiányzik.

A trágyagödör az istállók előtt van, és mögöttök — ha a helység másképp nem engedi — a sertésólak. Leghátul van a pajta, mely az udvart a mögötte lévő gyümölcsös kerttől elválasztja.

A II. sz. alaprajz egy magyar helységbeli parasztgazda belső telkét ábrázolja. Az épület magában foglal 2 szobát, 1 konyhát, kamrát, félszert, két istállót, tyúkólat, polyvás félszert, és garmadatartót (csúrt).

Pajta ritkán látható, hanem helyét az említett polyvás és garmadás félszer pótolja. Gyümölcsös szintén ritkán található, hanem a kertekben szép herések vannak, melyeknek nyáron által — minthogy kéznél vannak — nagy hasznát vehetik olyannyira, mikép nem ritkán vitatkoznak azon, hogy mi ér többet: a gyümölcsös-e, vagy a herés? Nevezett épületek mind a két esetben elegendők tagosztály után is.

Véleményem az épületekre nézve a következő.

I. Általánosságban.

a) A l a k h á z a k r a.

1. A bejárás, hol a helyiség megengedi, délfelől eszközöltessék.

2. A szoba padlatja, a külső földszintnél legalább egy lábbal emeltebb legyen.

3. Az épületek belső világossága 2—2½ öl.

4. A szobák magassága 8—9 láb.

5. A szobák területe 4—12 □ öl, a kamrák vagy mellék szobák területe 3—3½ □ öl; szélességek úgy álljon a hosszasághoz, mint 3:4.

6. Az ajtók befelé nyílnak.

7. Az ablakok könyöklője (parapet) 30—36 hüv.

8. Téli ablakoknak soha sem kellene hiányozni.

9. Az ablakok szélessége 2—2½—3 láb, magasságok 3—4 láb.

b) Az istálókra.

A 2 öles belső világosságú épületeknél legcélszerűbb a jászlokat az épület hosszában menő falra alkalmazni, mely esetben a marhák állása az épület szélességébe esik.

De már szélesebb épületeknél célszerűbb a marhákat az épület szélességében felállítani, mely esetben a jászlok a választó falaknál lesznek, s az épület szélességén keresztül 4 láb széles folyosó hagyatik. Mert legyen az épület belső világossága szélességben 2½ öl: már akkor 8 darab öreg marha felállításához az első mód szerint legalább 5 öl kivántatik, a midőn a második mód szerint 4 öl is elég. Más felől igaz, hogy első esetben az öreg marhák mögött visszáról több borjú is felállíthatatik, továbbá elég hely marad fűlesztő ládák, krumpli vágó vályuk s egyebek alkalmazására, a midőn a második mód szerint takarmány tartónál egyebet alkalmazni nem lehet; azonban a második felállítási módnak még azon előnye is van, hogy egy felől lovakat, más felől pedig szarvasmarhákat lehet bátrabban, célszerűbben felállítani, mint az első módnál. Az istálók legtöbb esetben a lakház folytában foglaljanak helyet, ha csak a tagra leendő építtetés mást nem javasolna. Továbbá azt tapasztal-

tam némely parasztgazdánál, hogy a marhavizel-
letet mintegy tehernek tartván, azt az istálóban hú-
zott árkokcska által a falba vert lyukon keresztül ki-
vezetik az udvarba, a honnan aztán az eső elmossa.
Jól tudom én, hogy a parasztgazdáknak nem lehet
ajánlani az itt ott uraságoknál látható hugygöd-
röket, hova a hugy földalatti csatornákon oda folyik,
ebbe aztán szivattyút állítván: a ganajdombot szá-
razság idején megöntözik vele; hanem annyit csak-
ugyan meg lehetne tenni, hogy legalább azon helyen,
hol a hugy kivezettetik az istálóból, egy kis gödröt
ásna a gazda, s azt fával földdel betakarván, innen
aztán a hugyot havonként egy öntöző kannával ki-
merítve, azt a trágya dombra öntené, mi által a trá-
gya értéke igen fogna emeltetni. Egyébiránt úgy
tapasztaltam, hogy legjobb semmi hugyvezetőt sem
alkalmazni parasztgazdasági épületekben; mert a hol
elegendő alom szolgáltatathatik a marhák alá, ott az
alom felissza a hugyot; s nem is kellene egyéb, mint
a fenekét jó agyaggal kiverni, hogy a hugyot ke-
resztül ne bocsóssa; ha pedig ilyen jó agyag nem ta-
lálkozik, akkor legalább minden évben egyszer a
huggyal ittas ágyat kiásatván, a trágya dombra
vinni, és az istálók fenekét friss agyaggal pótolni.

c) Pajtákról.

Sok parasztgazdának eddig is volt pajtája, hova
szalmás gabona termését berakja, nyomtatás alatt az-
tán a garmadát betolja, hogy emberek kártételei, és
az idő viszontagsága ellen is biztosítva legyen; a hol
egyszersmind, ha állandó rossz idő volna, vagy akár
télen is csépelteni lehet.

A pajtában aztán jó egy gabona szelelő és tisztí-
tó rosta, melynek alkalmazása a szél kényétől is fel-
ment bennünket. Egyébiránt a szalmás gabona bera-
kására nem föltétlenül szükséges a pajta; jól eláll az
künn is, ha az asztag jól megvan rakva. Hanem a

pajta alkalmas még a szalma, széna, polyva eltartására is, s a hol pajta van, ott a szekérszint is nélkülözni lehet.

De ha már pajta nincsen: egy polyvás félszerre és egy garmadának való záros helyre minden parasztgazdának okvetlenül szüksége levén, ezeknek minden parasztgazdasági épületben meg kellene lenni.

II. Az épületekről különösen.

a) $\frac{1}{4}$ telkes gazda számára.

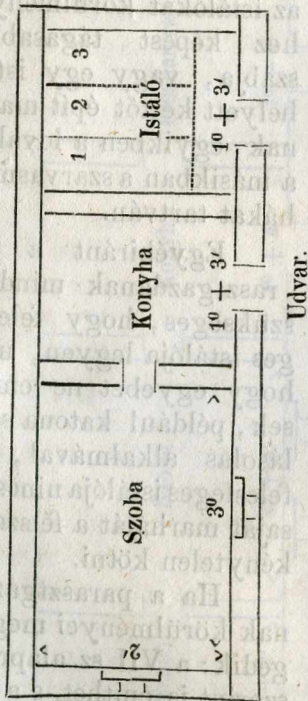
Ennek sok esetben meg kell elégedni egy szoba-, konyha-, s kis istálóval, mint a III. számú alaprajz mutatja. Ily esetben aprólékos holmiját a padláson tartja.

Vagy pedig ha megteheti, a IV. sz. alaprajz szolgálhat mintául, a hol már a mondottakon fölül egy kis kamra, és kocsiszín is áll rendelkezésére.

b) $\frac{1}{2}$ telkes gazda számára.

A szegényebb sorsu féltelkes, már a IV-ik sz. alaprajzi épülettel sok esetben megelégedhetik, ha pedig körülményei megengedik, az V. sz. alaprajz szerint épít, a hol már egy konyha, egy nagyobb, egy kisebb szoba, egy kamra, és egy élelem kamra is található. Mar-

III. Alaprajz.

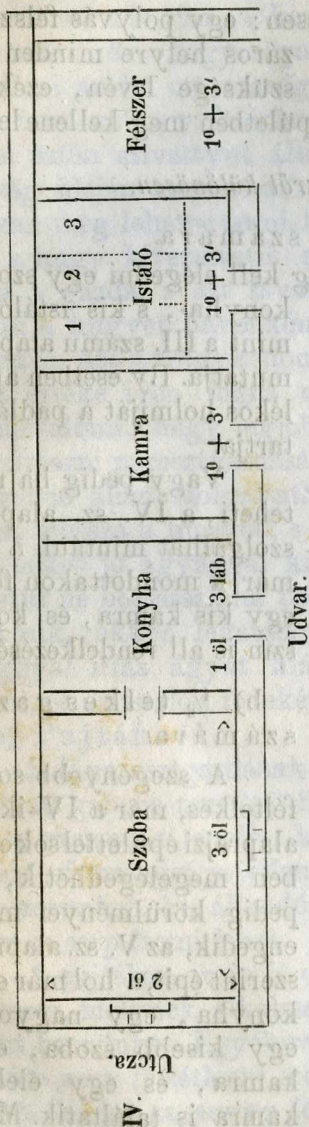

Ulcza.

III.

hái számára elegendő istalók vannak, azon kívül kocsiszín, és a szükséges felszerek. Vagy ha talán telke rövid, de széles volna: a VI sz. alaprajz szolgálhat mintául.

IV. Alaprajz.

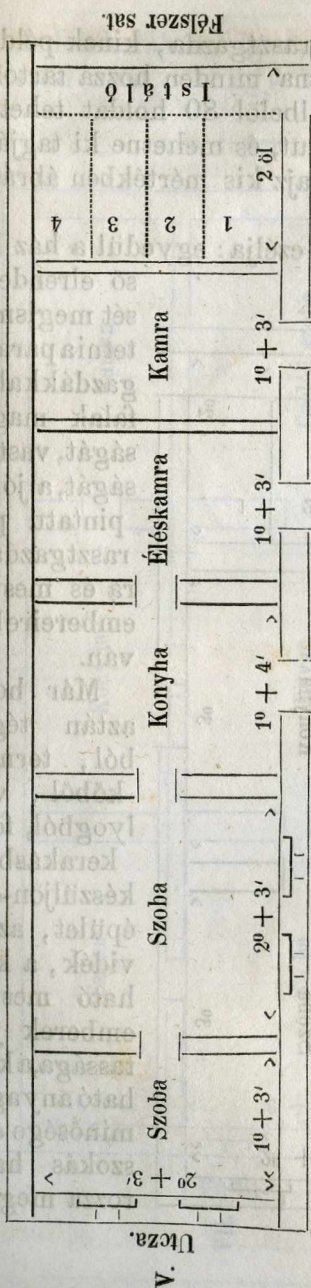
c) Egész telkes számára.

Az egész telkes gazda is használhatja az V. VI. sz. alaprajzi épületeket, azon kivétellel, hogy az istalókat körülményeihez képest tágasabbra szabja, vagy egy istálló helyett kettőt épít magának, egyikben a lovakat, a másikban a szarvasmarhákat tartván.

Egyébiránt a parasztgazdának mindig szükséges, hogy felesleges istalója legyen, mert hogy egyebet ne említsék, például katona szálásolás alkalmával, ha felesleges istalója nincsen: saját marháját a felszerbe kénytelen kötni.

Ha a parasztgazdának körülményei megengedik: a VII. sz. alaprajz szerint is építhet, s a midőn az előbbi épületekben a kamrából, konyhából járnak a kis padlásra, itt

V. Alaprajz.

az előszobából járhatni fel. Ezen épület már magában foglal egy pitvart, egy nagyobb, egy kisebb szobát, konyhát, éléskamrát, szerszámkamrát, és cseléd szobát, ezenkívül a szükséges istalókat, és félszereket.

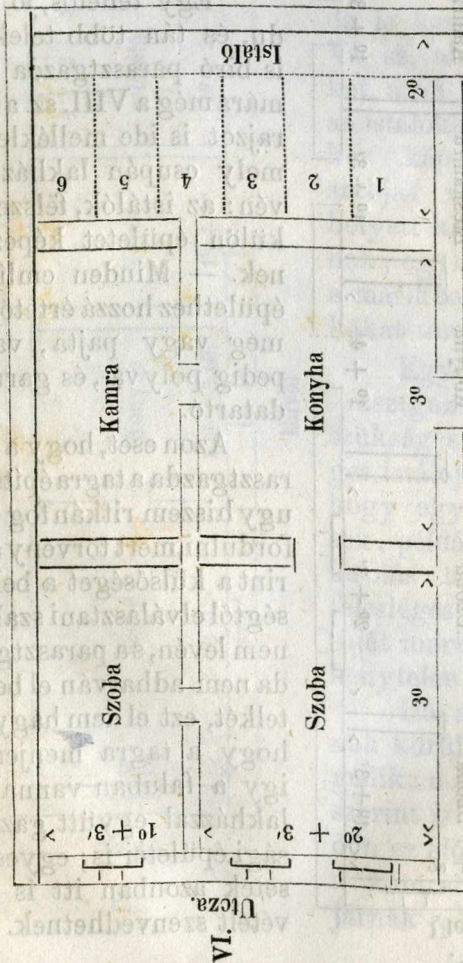
Egy tehetős, jó módu, és tán több telekkel is bíró parasztgazda számára még a VIII. sz. alaprajzot is ide melléklek, mely csupán lakház lévén: az istalók, félszerek külön épületet képeznének. — Minden említett épülethez hozzá értetődik még vagy pajta, vagy pedig polyva-, és garmadatartó.

Azon eset, hogy a parasztgazda a tagra építsen, úgy hiszem ritkán fog előfordulni, mert törvény szerint a külsőséget a belsőségtől elválasztani szabad nem lévén, s a parasztgazda nem adhatván el belső telkét, ezt el nem hagyja, hogy a tagra menjen, s így a faluban vannak a lakházzal együtt gazdasági épületei is; egyes esetek azonban itt is kivételt szenvedhetnek.

Egyébiránt olyan parasztgazda, kinek például 2 egész telki állomány jutna minden hozzá tartozóival egy tagban, mi körülbelöl 80 holdat tehetne, bátran oda hagyhatná a falut, és mehetne ki tagjára; s ez esetben a IX. sz. alaprajz kis mértékben ábrázolja az ilyen gazdaságot.

A mellékelt rajzoknak czélja: egyedül a ház bel-

VI. Alaprajz.

ső elrendezését megismertetnia parasztgazdákkal; a falak magasságát, vastagságát, a jó tapintatu parasztgazdákra és mesterembereire bízván.

Már hogy aztán téglából, természetből, vályogból, fecskerakásból készüljön-e az épület, azt a vidék, a kapható mesteremberek jártassága, a kapható anyagok minősége és a szokás határozza meg.

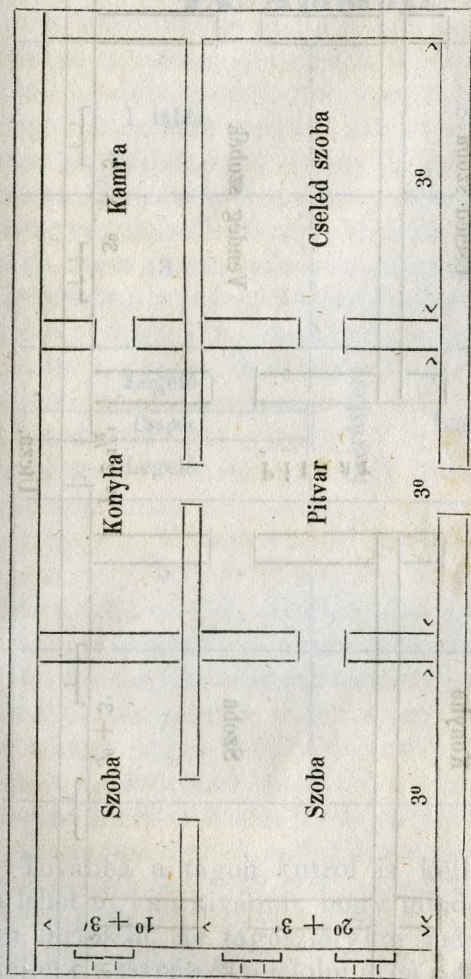
A fecskerakás, igaz, hogy a legparlagiasabb építkezési mód, de egy ügyes rakó elég egyene-

sen és szépen megrakja a falakat, a mi pedig tartós-
ságát illeti, 100 évig is eltart.

Tolvajok ellen is ez a legbiztosabb, mert csak a legnagyobb fáradtsággal, shosszasidő alatt lehet rajta lyukat vágni, holott vályogból, téglából készült házon akárki könnyen vág lyukat.

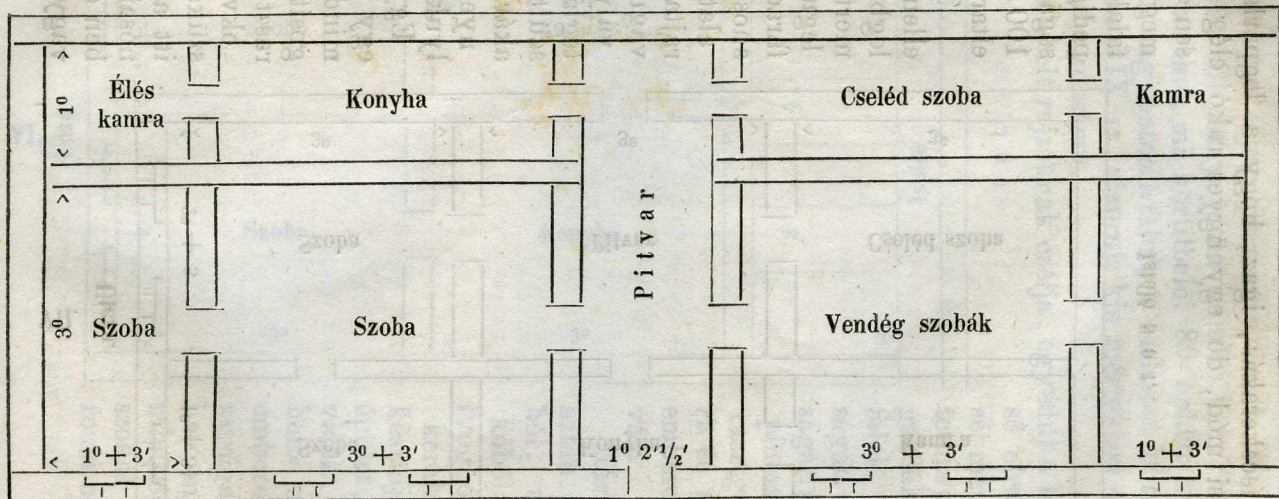
Egyébiránt egy félszerre minden tagosított parasztbirtokon okvetlenül szükség van; itt aztán vonósaink délben ehetnek, vagy zöld ta-

VII. Alaprajz.

VII.
Ulcza.

VIII. Alaprajz.

Utcza.

karmányozás esetében reggel este is itt lehetnek; ily félszerben cselédeinkkel és vonósainkkal men- helyet is találunk esős időben.

IX. Alaprajz.

1 tábla	2
3	4
Legelő	Szerűskert
Csapás	
Legelő	
5	6
7	8

Továbbá a tagon kutról is kell gondoskodni; nem lehet ugyan kívánni, hogy minden gazda kutat ásson birtokán, de tagosztálykor már a mérnöknek ki kellene a csapásokon jelölni azon helyeket, hol kutak lesznek, a melyeket aztán közös erővel meg lehet- ne ásatni.

III. A gazdaságban szükséges vonó erőről.

Ha azon elvhez és szokáshoz tartanók magunkat, mely a nagy terjedelmű birtokokra elfogadtattott s foganatosított: miszerint t. i. egy pár erős ökörre, mely kettősben végzi a gazdasági munkákat, 30—40; egy pár erős lóra pedig 36—60 hold mivelhető föld számíttatik: akkor látni való, hogy egy legnagyobb telki állomány 2 igással könnyen megmívelhető. Ámde ne tévesszük szem elől azt, hogy akkor ezen igásokat is úgy kell takarmányoztatni, mint a rendezettebb uradalmakban; mert a vonós marha ereje, munkára való képessége, a tartással kelő fokig egyenes arányban áll, mi gyakorlatilag kifejezve annyit tesz: hogy 6 ökör, vagy hat ló, melyek csak tengődnek, nem képesek annyit dolgozni, mint 2 ökör, vagy 2 ló, mely természetéhez képest bőven tápláltatik. Hiszen éppen a mi szójárásunk az, hogy:

„Szalmás ökör, szénás ló

— — — — egy se jó“

pedig hány ló van a parasztgazda kezében, mely az abrakot csak hiréről ismeri, s a még rendezetlen mostani viszonyok között, mikor az igás marha munkában nincsen, vagy mikor a munkából délben este kikerül, legelőre bocsáttatik, s vajmi ritkán adatik közlegelőre pásztor keze alá, hanem a tilos és káros magán legeltetés útján a máséból, erdei pagonyokban, réteken, út mellékeken, vagy ugarokon éldegélnek; így takarmányoztatva aztán munkába állítatnak az igások, s kérjük: mit lehet tőlök kívánni? holott sokszor a sovány legelő mellett elég munka lett volna rájuk nézve egész napon ételmet keresni. Télen aztán rendesen beteljesül rajtuk az említett közmondás. Ily tartáshoz, s az innen következő erőt-

lenséghez járul még a csekély gondviselés, a tisztátalanság, mert sok darabra menvén az igások száma, az aránylag csekély számú cselédség jobb gondviselésre rá nem ér. Így látni sok egész telkes gazdánál 4—6 lovat, s azon kívül ökröt is, de hogy a lovak soha, vagy ritkán, s ekkor is rosszul vakartatnak meg: azt kőczos szőrük s a bőrükön fekvő piszok elegendőkép bizonyítja. Az ökrök farán pedig láthatni a valódi pusztai vadságra mutató ganajt, mert nagy ritkaság, hogy vakaróval, vagy csak szalmacsutakkal is megdörzsölnék. Már most tegyük fel, hogy annyi igás helyett csak kettőt, de jól tartunk, akkor tisztogatásra is marad elég idő, a költség sem megyen többre, kevesebb hely kell, s a munka eredmény még is ugyanaz.

Csak nézzük a fuvarosok lovait; ezek szünet nélkül naponkint hámban vannak, pedig nagy teher is van utánuk, s mégis elég kövérek, mert jól, rendszeren élnek, és tisztán tartatnak; hasonlól azon szántóföldhöz, mely trágyával jól tartatik, s e mellett jó gondviselésnek, munkának örvend, egy másik ellenében, mely aránylag csekély trágyában, s rosszabb munkában részesül. Tekintsünk egy fejős tehenet; nemde a szénával és a brakkal jól tartott tehen több tejet ad, mint akár 10 olyan rossz, mely szalmán tengődik? stb.

Vagy talán több trágyát nyerünk több igás tartása mellett az említett módon? De hogy nyerünk; hiszen legeltetés mellett vonósaink a trágyát a legelőn hagyják, holott a legalább éjszakára, vagy ha lehet délben is bőven istálózott igás után szép mennyiségű trágyát kapunk.

Továbbá akár mint büszkélkedik is a gazda, vagy fia, cselédje, ha elmehet:

„Hat ökrön szántani“
még is sokkal könnyebben esik a béresnek, ha két

erős, jól betanított ökrön szánthat, de meg szebb, sőt szaporább is a szántása a 2 ökrös béresnek, mert könnyebben, kisebb helyen is megfordul, az ökrök egyformán húznak, s nem kell sokat kiabálnia.

De a négyes, vagy éppen hatos fogatnak még azon hátránya is van, hogy sok erő haszontalanul elvész. Így például a négyes fogatnál egy része a tézslás ökör erejének mindig arra vesztegetődik, hogy a rudas ökrök nyakát húzzák a föld felé, különösen ha — a mint szokás és szükséges — a tinókat fogják tézslára, melyek kisebbek a rudasoknál. Azonkívül a sok vonó marha tartása a közmunka terhét is tetemesen neveli!

Négyes vagy éppen hatos fogatokat csak rendkívüli esetekben kellene használni, mint például némely esetekben trágyahordáskor, gabona, széna takarulásakor stb. Továbbá még menthető, sőt ajánlható a négyes fogat, mikor például a parasztgazda maga nevel egy pár tinót, s azokat taníttatás végett tézslára fogja szekér vagy eke eleibe.

A ki nem hiszi, hogy 2 igással egy egész telki állományt meg lehet mivelni: vizsgálja meg a végzendő munkákat. Föltéve, hogy a felvett példában a 38 hold mind szántható, a rét is száraz természetű, soványabb minőségű, és csak egyszer kaszálható, s így szintén eke alá vétetik, s a rendes vetés forgásba beosztatik; legyen pedig a vidékhez képest czélszerűnek talált a hatos nyomásu jól felszerelt és kezelt váltógazdaság p. o.:

1) Ugar $6\frac{1}{3}$ hold
s az ugarból 2 hold kukoriczával, 2 hold pedig burgonyával ültetetik el, a többi $2\frac{1}{3}$ hold, a mennyiben megtrágyáztatható, bükkönyös zabbal vettetik be.

2) Őszi gabona $6\frac{1}{3}$ „

az őszi gabona közé tavaszszal lóhere, és fűmagok vettettek.

3) Kaszálló	6 $\frac{1}{3}$ „
4) Kaszálló	6 $\frac{1}{3}$ „
5) Őszi	6 $\frac{1}{3}$ „
6) Tavaszzi	6 $\frac{1}{3}$ „

Összesen 38 hold.

Már most vizsgáljuk meg, hogy ezen hat tábla megmivelésére mennyi igás napszám szükségeltetik.

I. Ugar.

a) 2 hold kukoricza alá.

Őszi szántás	2 napszám
Tavaszi szántás, és ültetés	2 „
Fogasolás, boronálás	$\frac{3}{4}$ „
Haza hordás	2 „

Összesen 6 $\frac{3}{4}$ napszám.

b) 2 hold krumpli alá.

Őszi szántás	2 napszám
Tavaszi szántás és ültetés	2 „
Fogasolás, boronálás	$\frac{3}{4}$ „
Haza hordás	3 „

Összesen 7 $\frac{3}{4}$ napszám.

c) 2 $\frac{1}{3}$ hold tiszta ugar

ugarlása, keverése	6 napszám
------------------------------	-----------

II. 12 $\frac{1}{3}$ hold őszi alá:

6 $\frac{1}{3}$ hold őszi föld vetése, fogasolása, boronálása	8 napszám
A lóhere feltörése	8 „

6 $\frac{1}{3}$ hold lóherés föld őszi vel le-
endő bevetése, fogasolása, boronálása 8 „
Összesen 24 napszám.

III. 12 $\frac{2}{3}$ hold tavaszi alá:

6 $\frac{1}{3}$ holdnyi föld őszi szántása . 7 napszám
Ezen föld tavaszi bevetése . . 6 $\frac{2}{4}$ „
boronálása . 2 „

Összesen 15 $\frac{2}{4}$ napszám.

IV. Elegyes munkákra.

Őszi gabona hordásra, a termést vé-
vén 160 csomóra, elegendő . . . 6 napszám
Tavaszi gabona hordásra . . . 2 „
Őszi gabona nyomtatására . . . 16 „
Tavaszira 4 „
Trágya hordásra, 30 „
Széna hordásra 15 „
Községi munkára 4 „
Előfogatokra 4 „
Országútra 2 „
Különfélékre a gazdaság érde-
kében 20 „

Összesen 103 napszám.

Ismételve:

Kukoricza mivélésre 6 $\frac{3}{4}$ napszám
Burgonya „ 7 $\frac{3}{4}$ „
Ugarlásra 6 „
Őszi alá 24 „
Tavaszi alá 15 $\frac{2}{4}$ „
Különfélékre 103 „

Összesen 163 napszám.

Természetesen erős és jól tartott 2 igás lovat értvén.

Vegyük most fel az évnek 365 napját, és vonjunk le ebből 65 napot ünnepekre, továbbá még 40 napot olyant, a midőn marháánk fáradsága, betegsége, vagy rossz idő járása miatt nem dolgoztathatunk, mégis marad munkára 260 nap, holott a szükséglet csak 163 napra rug.

De az egyes munkák végzését is kellő időben lehet teljesíteni; így például $12\frac{2}{3}$ hold őszi föld bevetését 16 nap alatt könnyen el lehet végezni, már pedig ha a gazda a vetést sz. Mihály előtt két héttel kezdi, azt sz. Mihály után 2 hétre, tehát 4 hét alatt, bárminő idő járás legyen is, könnyen elvégezheti.

Az őszi gabona behordását, ha 6 nap alatt, a tavasziét 2 nap alatt végzi: szintén nincs oka panaszkodni.

A nyomtatást, ha csak július végével kezdi is: vetés előtt még is elvégezheti.

A távaszi munka úgy is el van osztva, mert az árpa, zab, kukoricza, burgonya vetése, mindegyik más más időt igényel. A szénahordás sem esik egy időre, mert a tén ugarba vetett takarmánynövény, a lóhere első, második, harmadik kaszáltatása, mindegyik más más időpontban történik, mire egy egy napot mindig ki lehet szakasztani; a többi munka úgy sem lévén felette sürgős, és időhöz kötött.

Hát ha elég egy egész telek megmivelésére 2 ló: a féltelkesnek, vagy éppen fertályosnak, nyolezadosnak mennyi vonós marhát kell tartani?

Fentebbi számokban csak azt akartam bebizonyítani, hogy 2 vonó marhával egy paraszt telki állományt, bár mekkora legyen is az, meg lehet mivelní; meglehet pedig annál könnyebben, ha természetes rétek adatnak, melyek szántásvetésre vagy nem alkalmasok, vagy gazdaságosabbnak látszik réteknek hagyni; vagy pedig a hol a legelő szintén

nem szántható, vagy éppen közös legelőnek kellett maradni a helybeli viszonyoknál fogva.

Azonban kevés az olyan parasztgazda, ki egyedül telke művelésével foglalkozik, mert a vidékhez képest szőlőműveléssel, fa-, szénakereskedéssel, fuvarozással stb. eff. is iparkodnak a parasztgazdák kenyerőket keresni, vagy jóllétöket nevelni, a mi sok helyen elkerülhetlenül szükséges is; mert ha az egész telkes gazda házi népével gazdaságából meg is élhet, a fél helyes 12 hold szántóföld, és 4 hold olyan rétből, mely csak egyszer kaszálható (mert csak az ilyen rétből jár 4 hold), ha e mellett a legelő nem is egyénekenként egy tagban mérettetik ki, hanem közösen használtatik: mikép fog házi népével megélhetni, s az országos és községi terheket is viselni?

De az ilyen kis gazdaság nem is foglaltatná el a parasztgazdát, kivált télen nem! szükséges tehát, hogy a helyiségekhez képest még egy kis kereskedést is üzzön, p. o. uraságoknál vett fával, felibe kaszált szénával, feles vagy árendális földekkel, vagy szőlőműveléssel foglalkozzék. Menjen részes nádvágónak, fuvarozzon a piacokra a vidékekhez képest fát, szemes gabonát, bort, gyári czikkeket stb.

A fuvarozást illetőleg egyébiránt arra figyelmeztetem a parasztgazdákat, hogy én még soha gazdag fuvarost nem láttam; így például mi és eldödeink a bécsi vasút s gőzösök járása előtt rendszeren minden évben néhányszor Pestről szállítottunk Bécsbe különféle árucikkeket, kerestünk is szép summákat; de e mellett vonósaink romlottak, szerszámaink, szekereink rosz karban voltak, sokszor a gazdasági munkákat elhanyagoltuk, mert a fuvarozás télen nyáron egyaránt ment, s a trágya a bécsi uton és a korcsmákban maradt, s e mellett földművelésünk hanyatlott; mi pedig megszoktuk a jó életet, a jó bort, a keresett sommáknak egy részét úton elköltöt-

tük, sőt a mezei munkáktól is lassankint elszoktunk volna; s ime most azt vesszük észre, hogy mióta nem fuvarozunk, azóta több trágyánk, rendesebb és annak idejében megmivelt földjeink, és jobb termésünk is van. — Hanem igenis lehet fuvarozni kész pénzért a határban, a határos, vagy éppen nem nagyon messze eső helyekre, de csak akkor, mikor az a gazdaság rövidsége nélkül megtörténhetik.

Van egész évben sok olyan nap, melyen az efféle keresetekre, vagy üzletekre rá is ér a parasztgazda.

Ezen okokból a parasztgazdák rendszeren több vonó marhát is tartanak, mint a mennyi telkők megmivelésére szükséges volna.

Igy például tarthatna egy egész telkes: 2 erős lovat, 1 csikót, melyet már 2 éves korában nyomtatásra használhat, 2 jó ökröt, és sok vidéken hozzá nevelhet egy pár tinót is.

Ezen számfeletti vonó marha tartásának a gazdaságban igen nagy hasznát vehetni akkor, mikor oly munkák állnak be, melyek a lehető legrövidebb idő alatti elvégzést igénylik. Igy p. o. hogy a tavaszi vetést a vidékhez képest jó korán megtehesse, hogy az őszi vetést pár nap alatt elvégezhesse, hogy a gabonahordás, a nyomtatás soká ne tartson stb.

A számfeletti, jó erőben levő igás jószág tartásának tehát éppen nem vagyok ellensége; de igen is ellensége vagyok a nagy számu, de erőtlen, gyenge, roszúl tartott kóczos, szénás lónak, és a ganajjal fedett gyenge erőben lévő szalmás ökörnek.

Több erő tartása mellett aztán tarthat a parasztgazda hámos lovaiban 1—2 kanczát is, s a szaporodásból nem csak a maga vonós erőhiányát pótolhatja, hanem időről időre egy szép nemes csikót is eladhat jó pénzen; de ez persze csak akkor történhetnék, ha kanczáinkat csupán nemes csödörökkel hágattat-

juk, mi mostanában annál is könnyebb, miután a magas kormány már is nagy számú csődöröket szokott évenként az ország különféle részeiben kiosztani, melyek által a kanczák minden díj nélkül fedeztetnek. Csak az a kár, hogy ezen csődörök, a kanczákhoz aránylag még csekély számmal vannak, tehát az állomások egy kicsit távol esnek egymástól; így például mi községünkben tulajdon csődört vagyunk kénytelenek tartani, mert a hágatási állomás néhány mértföldnyire esik tőlünk; de még, ha a távolság meg is engedné a közcsődöröket használni: kanczáink száma gátolja azt; mert habár a telkek száma csak 48, még is 80 kanczánál több van községünkben, mely szám egy csődört már igénybe vesz.

Iparkodjunk martiusi csikót nevelni, mi legalább azt tartjuk, hogy „legjobb a martiusi csikó, meg az adventi malacz.“

Miféle vonós marhát tartson a parasztgazda: lovat-e, vagy ökröt?

Tudja azt minden gazda, hogy a ló tartás sokkal többbe kerül, mint az ökör, a jó ló vételára is több, mint az ököré; a ló több betegségnek van alá vetve, mint az ökör; a ló törje el lábát, essék gyógyíthatlan vagy csak felette hosszas betegségbe, vagy vénüljön el, értéke semmi, holott az ökörnek még akkor is van becse, s legalább is a szántásnál elsőséggel bír. Ellenben a lovat minden időben be lehet fogni, azért is a lóra 260 dolgozó napot számítanak, a midőn az ökörre csak 200 nap vétethetik; a ló sebesebben dolgozik, és messzebb fuvarokra csak is a ló alkalmazható; ezért legalább az egy egész telkes gazdának egészen ló nélkül lenni nem czélszerű. Hogy egyebet ne említsünk a nyomtatásnál, mely egyedül lovakkal eszközölteik.

De már a résztelkesnek, hacsak melléküzletek és keresetek a ló tartást szükségessé nem teszik: csupán

ökröket kellene tartani, s a nyomtatást részesekkel tétetni.

Valóban sok helyen, mint például különösen némely német ajkú községekben, sok lovat tartani szinte fényüzési czikké vált, ilyen gazda aztán mindig csak a ló szájának keres; pedig higyjük el, a négy lovon való járás csupán nagy uraknak való, s a parasztgazdának jobban illik a rövid szőrű, tiszta, czimeres ökör.

Rövideden összefoglalva a mondottakat, azt állítom: hogy 2 erős vonó marha elég egy egész telki állomány megmivelésére, azonban a hol a körülmények javasolják, vagy megengedik: czélszerű leszen többet is tartani.

Igy például egy egész telkes tarthatna: 2 lovat, 1 csikót, 2 ökröt, 2 tinót.

A fél telkes: 2 lovat, 1 csikót, vagy 2 ökröt, 2 tinót.

Az $\frac{1}{4}$ telkes csupán 2 ökröt.

A ki pedig $\frac{1}{4}$ teleknél is kevesebbet bir, mint hazánk némely vidékein, nevezetesen nálunk is szokás, az tapasztalás szerint sokkal rosszabb sorsban részesül, mint a zsellér, mert ez aratásban is jóval többet keres, mint az $\frac{1}{8}$ telkes gazda aratni szokott; ilyen aztán marhát is alig tud tartani, vagy ha tart is, az gyenge, erőtlen, s mellette a béres csak időt vesztesget; napszámba se jár stb. egy szóval ilyen $\frac{1}{8}$ telkes birtokosnak rosszabb sorsa van a zsellérnapszámossnál.

IV. A haszonhajtó marhákról.

Haszonhajtó marhák alatt olyan gazdasági állatokat értünk, melyek egyéb hasznok mellett a gazdaságban szükséges trágyát is szolgáltatják; ilyenek a hizók, fejős marhák, és növendék állatok, mint csikók, borjúk.

Ezeknek mennyisége a parasztgazdánál legtöbbször a trágya szükséglet által föltételeztetik.

Legyen például az értekezés folytán említett egész telki állomány egy szegényebb sorsú parasztgazda kezében, kinek sem tehetsége, sem szándéka nincsen azt nagyobb termőképességre emelni, de azért az ön és faja fenntartási ösztönéből azt zsarolni sem akarja, s a hármassal mellettszám gazdálkodik földjén akképen, hogy a 8 hold természetes rétet kaszálónak hagyja, és a rét csak egyszer levén kaszálható, azt takarítás után legelteti: a fenmaradt 30 holdat három részre osztván, leszen

Ugar	10 hold.
Őszi	10 „
Tavaszi	10 „

Ilyen gazdának elég, ha 2 hámos lovon kívül 1 csikót, 2 tehenet, és 1 üszőt tart; ennyi marhával $3\frac{1}{3}$ holdat meg lehet trágyázni, s így 9 évben egyszer megtrágyáztathatja földjét egészen; s e mellett a 10 hold ugarból $3\frac{1}{3}$ holdat évenként megtrágyázzván, ezt bükkönyös zabbal vetheti be takarmánynak, a tavaszi föld azon részében pedig, a mely meg volt trágyázva, szükségéhez képest kukoriczát, krumplit is természet; és ilyformán gazdálkodva, utódainak bizonyosan oly erőben fogja adhatni földjét, mint a minőben általvette.

Ellenben több trágyára, több haszonhajtó marhára van szüksége az olyan parasztgazdának, a ki belterjesebben akar gazdálkodni; az az, a ki több földet akar bevetni, mint a három nyomásos gazda, vagy a ki egy évben is bizonyos földről több termést ohajt; mert mennél több földet vetünk be, vagy mennél több és nagyobb terméseket veszünk ki a földből, annál több erőt húztunk ki belőle, mit megfelelő trágyával pótolni kell.

Igy legyen például a szóban levő egész telek

egy olyan parasztgazda kezében, ki az említett hatos rendszer mellett akar gazdálkodni, ennek leszen
 őszi földje 12 $\frac{1}{3}$ hold
 tavaszi földje 10 $\frac{1}{8}$ „

Tehát összesen 23 hold

vetése, a midőn a hármás rendszer mellett gazdálkodónak csak 20 hold vetése van; ezenfölül a hatos rendszer mellett több kukoriczát, burgonyát is termesztetni, mely növények szintén több trágyát fogyasztanak; ezen gazdának tehát már nem elég földjét 9 évben egyszer megtrágyázni. De sőt, miután a hatos rendszer nagyobb forgó tőkét is föltételez, — mert e hatos rendszer már erősebb és több igás erőt, több s jobb szerszámot, épületet és vető magot is tesz szükségessé, — több pénz kell kaszáltatásra, gyűjtésre, a kapás növények mivélésére, és betakarítására. Aztán ilyen gazda, a ki említett hatos rendszerrel gazdálkodik, éppen jólléténel fogva földjét nagyobb termékenységre is iparkodik emelni. Ennek tehát legalább is minden 6 évben keresztül kell trágyázni földjeit, s a 2 hámos lovon fölül még 2 ökröt, 1 csikót, 2 tehenet, 2 borjút is fog tartani, mely állatok összesen 6 $\frac{1}{3}$ holdra bőven szolgáltatnak trágyát annál is inkább, mivelhogy marháink nagyobb részben istálóztathatnak, miután a rendszerben elég zöld, és száraz takarmányról gondoskodva van.

De legyen például a gazdának külön vagy káposztása, konyhakertje vagy szőlője, hova szinte trágyát akar vinni, akkor már ezen külön említett helyekre a nevezett marhaszámából trágya nem kerül: ezen földek trágyázására tehát a fentebbi mennyiségen kívül kell marhát tartani; azt pedig, hogy mennyi marhát tartson magának a parasztgazda nevezett külön földjei megtrágyáztatására, könnyen ki lehet számítani, mert a gazda meg fogja tudni hatá-

rozni, hogy hány szekér trágya kell neki évenként szőlejébe, kertjébe, vagy káposztaföldjére; s hogy egy darab marha után hány szekér trágyát várhatni, alább ki fog derülni. —

A trágyát szaporítják még minden parasztgazdánál a sertések is; ezek — habár szorosán véve a belső háztartáshoz tartoznak, még is a gazdasággal némi összeköttetésben vannak, a mennyiben a tarlólegelőt, a savót, az ocsút legjobban értékesítik; a sertések után is össze kell tehát a trágyát szorgalmasan gyűjteni.

A sok söpredéket is gondosan a trágyadombra kell vitetni, ügyelvén arra, hogy közte üvegdarabok, cserepek, vagy kövek ne legyenek. A kilugzott hamut is mosások alkalmával a trágyadombra kell hordatni, de a világért se rakásra öntetni, hanem a trágyadombon szétszórni; mert olyan a hamu a trágyadombon, mint a só a levesben, t. i. kicsi mennyiségben jó ízt kölcsönöz, de a sok megárt.

Miféle teheneket tartson a parasztgazda?

Mi talán svajczi, vagy tudja Isten miféle külhoni elhiresztelt fejős tehenet tartunk? O nem! mi is csak úgy vagyunk vele, mint hazánk legtöbb vidékén; nálunk is csak riskák a t láthatni, melyeknek eredetére soha senki nem fog rá ismerni, melyeket soha senki semmiféle fajhoz nem számíthat, s melyeket másképp nem is nevezhetünk, mint riskának, mert akárhány marha faj keresztezéséből eredhettek. És valjon miért iparkodunk tarka teheneket szerezni, miért nem ápoljuk inkább a gyönyörű magyar teheneket?

Igaz, hogy például a svajczi, hollandi stb. fajok elhiresztelt bő tejelők, de valjon ha esetlegesen a mi magyar teheneink volnának nevezett országokban hosszú évek során, ezek nem lennének bő tejelők?

én azt hiszem, hogy a jó tulajdonok hosszú évi szoktatás után természetté válnak az állatokban. És habár igaz, hogy némely külföldi marhafajok sokkal bővebben tejelnek a magyar fajnál; még is, csak állítjuk a svajzezi tehenet oda a magyar mellé a jászolhoz szalmára, s azt fogjuk tapasztalni, hogy bizony az elhíresztelt svajzezi tehén sem ad tejet.

Takarmányozzuk csak magyar teheneinket oly bőven, mint a svajzeziak, a hollandiak a magokét, és az üszök, valamint a bikának hagyandó borjúk lekötésénél figyeljünk arra, hogy azok csupán a bebizonyult legjobb tejelő anyáktól származnak, mint azt Svajczban is teszik, akkor nem lesz okunk a magyar tehének ellen panaszt emelni.

A magyar parasztgazda tehát bátran tarthat válogatott magyar teheneket, mert azon fölül, hogy szépek, ökröket is lehet utánuk nevelni, jó tartás mellett tejelni is fognak, és a pusztító szerencsétlen marhadög sem fogja őket oly könnyen elragadni, mint az igénytelen riskákat.

V. A szükséges takarmányról.

A birtokát rendező parasztgazda bizonyára azt fogja kérdezni, hogy mennyi hold földet fordítson takarmánytermesztésre, a szükséges vonó és haszonhajtó marhák kitarthatására?

Hogy azon természetes rétek, melyek a parasztgazdának úrbéri illetőségében jutnak, nem elegendők a szükséges marhák eltartására, magában is értetődik. Így például a felvett példában a legrosszabb minőségű rétből jár 8 hold; ilyféle réten aligha több terem 10 mázsánál, az az egy paraszt szekérnél egy holdon, s ily termés mellett még csak 80 mázsa széna lenne; már pedig ez 2 ló eltartására sem elegendő, mert adjunk csak például abrak és szalma mellett naponkint 12 font szénát 1 lónak, leszen egy évre

44 mázsa, tehát 2 lóra 88 mázsa széna; már pedig az előbbi czikkben kimutattuk, hogy a legegyszerűbben gazdálkodó egésztelkesnek is a nevezett telki állományon legalább is 2 lóra, 1 csikóra, 2 tehénre és 1 borjúra van szüksége. A nyert természetes rétek tehát magukban csak a legritkább esetben fogják a szükséges takarmányt kiszolgáltatni, s a legegyszerűbben gazdálkodó parasztgazda is kénytelen lenni a vidékhez képest bükkönyös zabot, mohart, vagy zöld kukoriczát, kölest stb. természeteni takarmánynak.

Mindenek előtt tehát meg kell vizsgálnunk, van-e annyi természetes rét, mely az elegendő trágya előállításához szükséges marhákat takarmánnyal elláthatja; s ha nincsen, a hiányzó takarmányt szántóföldünkön kell természeteni. Annál több földet kell pedig takarmánytermesztésre fordítani, mennél gyengébbek, mennél soványabbak azok.

Hat évi trágyázást állapítván meg, ha földünk csak 10 mázsa szénát terem holdankint, akkor piaczi növények termesztésére mivelhető földünknek $\frac{4}{10}$ részét, takarmány termesztésére pedig $\frac{6}{10}$ részét kell fordítani.

Ha pedig földünk oly erőben van, hogy holdankint 20 mázsa szénát terem, akkor piaczi növények termesztésére összes mivelés alatti földünknek $\frac{7}{10}$ részét, takarmány termesztésére pedig $\frac{3}{10}$ részét vehetjük.

Ha földünk 30 mázsa szénát terem holdankint, akkor piaczi növények termesztésére összes mivelés alatti földünknek $\frac{8}{10}$ részét, takarmánytermesztésre pedig — $\frac{2}{10}$ részét fordíthatjuk.

Ezt alkalmazván a felállított hatos rendszerre, ha földünk holdankint 20 mázsa mesterséges takarmányt képes teremni: 38 holdnak $\frac{3}{10}$ részét, az az kerek számmal: $11\frac{1}{2}$ holdat takarmánytermesztésre kell fordítani.

A takarmányozásról különösen.

A tágas gazdasági ismeretekkel bíró, s egyéb gazdasági segéd tudományokban — mint a magasabb számtan, vegytan, természettanban is jártas gazdák könnyű módon ki tudják számítani bárminő gazdasági állatnak élősúlyát, s ehhez képest a naponkint szükségrendő takarmánymennyiséget font számban, és köbmértékben is meg tudják határozni; de mi parasztgazdák ezen hosszú számíthatásokra rá nem érünk, nem is értünk hozzá, aztán meg olyan szemérmértékünk van, hogy efféle számíthatásokra szükségünk sincsen. De azért még is, a ki nem restel tanulni, jegyezze meg magának a következőket:

1 lónak, mely munkában van, kell na-	
ponkint szénaértékben	36 font
1 ökörnek	24 „
1 „ „ nyugalomban	18 „
1 fejős tehénnek	24 „
1 meddőnek	18 „

bele értvén az almot is, mit a marhának előbb mindig ki kell rágni.

Jól jegyezzük meg magunknak, e kifejezést „szénaérték“ mert ez annyit tesz, hogy a lónak, nem kell naponkint 36 font csupa széna, mit meg sem bírna emészteni, hanem olyan tápszerek, melyek 36 font szénaértéket képviselnek. Úgy szinte nem szükséges, hogy egy igás ökörnek naponkint 24 font szénát adjunk, habár meg is tudná emészteni, hanem szintén annyi tápszert, a mi 24 font szénával felér. Így továbbá, gazdaságos sem volna, sőt világos kárral járna, ha például széna-szük vidéken, vagy széna-szük évben, teheneinknek naponta 24 font szénát akarnánk adni, mert a széna nem csak hogy bő tejelésre nem hat, hanem sok helyen a legdrágább takarmány volna.

A takarmányféléknek továbbá nem is egyforma hatásuk van, mert a midőn például a zab az erőt, virgonczságot mozditja elő, a liszt, korpa, és egyéb szemes gabonafélék darálva erőre, lustaságra, hizékonyságra hatnak leginkább. A jó réti széna, — kivált ha az eső ki nem lugoza — erőt, — a mohar erőt, kitartást, a bükkönyös zab pedig inkább hússosságot eszközöl az állatoknál. A répa, burgonya, s különösen mindenféle moslék — legyen az mesterségesen, például lisztből készült vagy más üzletek után nyert, például pálinka- és serházak vagy keményítő gyárakból, — leginkább bő tejelésre hatnak.

De hogy a parasztgazda ne csak a maga szükségéhez képest, — t. i. erőre, vagy tejelés- vagy hizékonyságra — hanem elegendő bőségben, s a körülményekhez képest még is olcsón tudjon takarmányozni, szükséges, hogy mindenek előtt a különféle takarmányozási czikkeknak táperejét, az az takarmány értékét is ismerje.

Kívánatos tehát, hogy a parasztgazda a következő táblát figyelemre méltassa, s ha nem is tanulja meg kívülről, legalább szükség esetében pillantson bele.

	Szénaár- téke
1 font tavaszi szalma	$\frac{1}{2}$
1 font polyva	$\frac{3}{4}$
1 pozsonyi mérő polyva 12 fontjával	9
1 font burgonya	$\frac{1}{2}$
1 pozsonyi m. burgonya 84 fontjával	42
1 font zab	$2\frac{1}{2}$
1 pozsonyi mérő zab 50 fontjával	125
1 font árpa	$2\frac{3}{4}$
1 pozsonyi m. árpa 64 fontjával	176
1 font kukoricza	3
1 pozsonyi m. kukoricza 80 fontjával	240
1 font rozs	3

1 pozsonyi m. rozs 80 fontjával	240
1 akó pálinka moslék burgonyából	10
1 font olaj pogácsa	1 $\frac{1}{4}$
1 pozsonyi m. törköly a serházból	24
1 font burgundi répa	$\frac{1}{3}$

Megjegyeztetvén, hogy a rozs és kukoricza csupán darálva adathatnak a szarvasmarháknak.

A fentebbi adatok figyelembe vételével, minden körülmények között össze lehet állítani a legolcsóbb takarmányozást. Így például nálunk a jó finom réti szénának ára mázsánként jelenleg 2 pft. s ugyan ennyi ára van egy pesti mérő rozsnak is, (tudni való, hogy egy pesti mérő annyi mint $1\frac{1}{2}$ pozsonyi mérő; az austriai mérő pedig csak egy itezével kisebb a pozsonyi mérőnél).

Egy pesti mérő rozst 120 fontra vévén, ez képvisel 360 font szénaértékét, mihez képest a rozsnak mázsáját is szénaértékben kifejezve, ez nem kerül többbe, mint 34 pkrba, ha tehát a széna nem is 2 pft, hanem csak 35 pkr. volna mázsánként, már akkor is gazdaságosabb lenne a gabona felvett ára mellett rozstot etetni.

Vagy például hasonlítsuk össze a rozst az olajpogácsával; mi parasztgazdák az előbbi években, midőn a rozsnak ára pozsonyi mérőnként 3—4—5 pft. vala, olajpogácsát vettünk, ezt vízben feláztattuk, és szecskával keverve a marhának adtuk; akkorában mázsája az olajpogácsának 1 for. 12 kr. levén, egy mázsa szénaérték 58 pkrba esett, holott 80 font az az 1 pozs. m. rozst 4 pftba számítván, egy mázsa szénaérték 1 for. 40 krba jött volna.

De már ez idén (1858) következőkép okoskodtunk: A repcepogácsának mázsája 2 pft-ra emelkedett kapósságánál fogva, a rozsnak pozs. mérője pedig 1 for. 20 kr-ra szállott le; most lássuk, melyik olcsóbb etetésre? 100 font olajpogácsa ára 2 pft. és

széna értéke 125 font, 100 font rozsára 1 for. 40 kr. és szénaértéke 300 font; tehát az olajpogácsából egy mázsa szénaérték esik 1 for. 36 krba, a rozsból pedig csak 33 krba esik egy mázsa széna érték; s ezen számítások következtében nálunk ez idén egyetlen gazda sem etet olajpogácsát, hanem megdaráltatjuk a rozsot, vagy a kukoriczát, különösen pedig az eladó gabonából kirostált rosta aljat a falunkban levő kézi darálókon vagy száraz malmokban, s ezt nedvesített szecskával keverve, miután 24 óra alatt az istállóban egy kissé megfűlt: eszik ökreink, teheneink, borjaink egyaránt.

Természetesen csupa rozsszal vagy akár csupa moslékkal takarmányozni nem lehet, mert az állatoknak gyomrát ki is kell tölteni, szecskával és szalmával. A szecskát mi őszi szalmából és kukoricza szárból vágjuk. De nem is látni nálunk télen künn a földeken lábon álló kukoriczaszárát, mert azt minden gazda azonnal a kukoricza letördelése után tövénél levágja, fenmaradt gabnakötelekkel kévékbe összeköti, s először kisebb aztán nagyobb kupaczkba összerakván, azt a szükséghez képest előveszi. —

Nézzünk néhány takarmányozási példát.

Lovaknak.

1) Egy erős dologban levő lóra.

11 font zab (az az 1 hétre egy és fél pozs. mérő)
 6 font széna
 6 „ szalma részben szecskában

Szénaérték
27 $\frac{1}{2}$
6
3
Összesen 36 $\frac{1}{2}$

2) Egy gyengébb dologban levő lóra.

	Szénaár- ték
Őszi szalma 2 1/2 font	1
Tavaszi szalma 8 „	4
Széna 7 1/2 font	7 1/2
8 font zab (1 hétre 1 pozs. m.)	17 1/2
Összesen	30

Ökröknek.

3) Télen egy dologban levő jármos ökrökre.

Széna 12 font.	12
Tavaszi szalma 12 font	6
Őszi szalma 12 font	4
Összesen	22

4) Vagy széna hiányában.

Dara vagy fekete liszt 5 font	15
Szalma szecska 10 font	5
Hosszú szalma 12 „	4
Összesen	24

5) Polyva 12 font	9
Burgonya 10 font	5
Tavaszi szalma 10 font	5
Őszi szalma 12 font	4
Összesen	23

6) Polyva 12 font	9
Olajpogácsa 5 „	6 1/2
Tavaszi szalma 8 font	4
Őszi szalma 12 „	4
Összesen	23 1/2

Ökröknek heverőben.		Szénaérték
7) Polyva 18 font		13 1/2
szalmában		5
	Összesen	18 1/2
vagy:		
8) Szecska 18 font		9
Dara 2 font		6
Őszi szalma 9 font		3
	Összesen	18
Fejős tehéneknek.		
9) Polyva 12 font		9
Burgonya 8 „		4
Fekete liszt vagy dara 2 font		6
Őszi szalma 12 font		4
	Összesen	23
10) Széna		8
Őszi szalma 6 font		2
Dara 4 font		12
Szecska 4 font		2
	Összesen	24
11) 1/2 akó moslék a palinka házból burgonya után		5
12 font polyva		9
Szalmában		10
	Összesen	24

Látni való, hogy a hány gazda van, annyiféle lehet a takarmányozás; de csak az fog olesón és céljához képest legjobban takarmányozhatni, a ki a ta-

karmánynemüeket táperejökre és hatásokra nézve tökéletesen ismeri.

A marhák nyári tartásáról.

Ha a tagosztály oly formán ment végbe, hogy a legelőilletőség is a taghoz, t. i. a szántófold és rét illetőséghez méretett; vagy az egy tagban kimért legelő egyénileg felosztatott: ez esetekben a közös legeltetés meg van szüntetve, s a gazda kénytelen lesz nyáron is állatait istálózni.

Az istálózás mellett azon előnyünk van, hogy sokkal kisebb tér kell egy darab eltartására, mint legeltetés mellett, pedig a parasztgazdának birtoka úgy is kicsinyre lévén szabva, ez nagy előnyül tekinthető; továbbá sokkal több trágyát nyerünk istálózás mint legeltetés mellett, s ez esetben kevesebb haszonhajtó marhával is beérjük.

Istálózás mellett igásaink mindig kéznél vannak s ezek rövid idő alatt jól lakván: pihenésre elég idejük marad.

Istálózás mellett igásaink szintúgy mint fejős marháink jobb tartásban részesülnek, tehát nagyobb hasznot is hajtanak, mint legeltetés mellett; végre istálózás mellett marháink a pusztító lépfene, marhadög, és egyéb ragadós betegségektől menten maradnak.

Egyébiránt tiszta istálózás még sem ajánlható a parasztgazdáknak, mert a gazdaságban némelykor a legszebb alkalom nyílik a legeltetésre. P. o. ha olyan réteink vannak, melyek nyáron szárazságban nem szenvednek, vagy a melyeken sok, korán virágzó füvek vannak, ezeket igen czélszerű marháinkkal tavasszal lelegeltetni; de ezen eljárást csak is említett esetekben szabad gyakorolni; mert a ki kivétel nélkül minden réteit — mint némely községekben szokás — tavasszal sz. Györgyig legelteti, az sokszor kárt tesz magának, miután ez által szénatermése

csökkenik. Továbbá olyan rétek, melyek sarjútermést nem adnak, a széna letakarítása után sokszor hatalmas legelőt szolgáltatnak; azon rétek is, melyekről sarjút nyertünk, mint szinte lóheréseink utolsó kaszáltatás után ősszel, vagy nyáron is feltörés előtt, jó legelőt szolgáltatnak.

A tarlok is legeltethetők; de ha azok a gabona eltakarítása után azonnal alászántatnak: a kihullott szem kikelvén, nedves ősszel a legbővebb legelőt szolgáltatják. Ez figyelemre méltó körülmény, s minden parasztgazdának méltán ajánlható. Még a here is jó legelőt szolgáltat ősszel ugyanazon évben, melyben elvettetett. Ez esetben marháink kötélén legelnek, melynek vége a földbe czövekeltetik.

Némely helyen p. o. a szántóföldek külön tagban, a rétek pedig kapcsolatban a legelővel szintén egy tagban lehetnek, különösen vízjárta posványos határookban, — ez és más esetekben, mi a körülmény- és helyiségtől függ: egypár jó szomszéd összeállhat, s a birtokukhoz képesti, vagy közös megegyezés utáni marha számot egy közös pásztor kezébe adják.

Ha nyáron istálózttatni akarjuk marháinkat, akkor ezen körülményre a vetésforgások megállapításánál figyelemmel legyünk, mert zöld takarmány természetéről gondoskodni kell.

Átalános szabályul lehet elfogadni azt, hogy oly határookban, hol valami hereféle, t. i. vörös lóhere vagy luczerna, vagy baltaczim díszlik: az istalózás ajánlható; a hol pedig ezeknek egyike sem díszlik, ott az istalózás sok nehézséggel fog járni, mert minden egyéb zöld takarmány csak pótlékul tekinthető. Ilyenek lehetnek: az ősszel vetett takarmányrozs, takarmányrepeze, ezek már kora tavasszal szolgáltatják az első zöld takarmányt; továbbá a bükköny, zöld kukoricza, pohánka, mohar, köles stb. a mint ezek közül egyik vagy másik a vidékhez képest díszlik.

A zöld takarmányozásnál különösen vigyázni kell a következőkre:

1) Hogy a zöld takarmány meg ne melegedjék, mert ilyentől a marha könnyen felfuvódik; ha még is megmelegült volna, azt szét kell teríteni; azért is legjobb minden etetésre friset kaszáltatni és hordatni, vagy ha ezt nem tehetjük, úgy egy napi szükségletnél többet egyszerre ne kaszáltassunk.

2) Ha a lovak zöld takarmány mellett szemet is kapnak: az meg legyen darálva, különben meg nem emésztik.

3) Zöld takarmányozás, különösen pedig lóhere etetés után azonnal itatni nem szabad, mert szintén felfuvódik a jószág.

4) A lóherét, különösen ha kora tavasszal még gyenge korában virágzás előtt adjuk, keverjük meg szalmával, mi által a felfuvódásnak elejét vesszük.

Miképp történjék az etetés, azt parasztgazda társaimnak magyarázgatni nem kell; s csak annyit jegyzek meg, hogy az istálózott marhát némelykor hideg vízzel megmosni el ne mulasszuk.

Az üsző borjuk igen czélszerűen neveltethetnek istálózás mellett, hanem erős kitartó lovat és ökröt csak legelőn lehet nevelni.

VI. A trággyáról.

Bár kérdezzük meg apáinkat, öregapáinkat, hogy azon földek, melyeket tőlük öröklöttünk, ezelőtt ugy-e jobb termők voltak, mint most? és ha apáink is őseinkre mennek vissza, úgy azt fogják hallani, hogy hajdanában még jobbak voltak. Ezen állításnak okát persze mi annak tulajdonítjuk, hogy az öregek mindenre azt mondják „nem úgy volt ez fiatal koromban“ — „hajdanában jobb élet volt,“ de ha igazságosak akarunk lenni, úgy

el kell ismernünk azt, hogy elődeink is zsarolták földjeinket, s azt tesszük ma jobbjára mi is. Sőt miután elődeinknek sokkal több földjük volt, szükségük pedig sokkal kevesebbek valának, mint nekünk: igen természetes, hogy őseinknek a legjobb, elődeinknek a jobb, nekünk pedig már csak a jó földek jutottak osztályrészül.

Öröklöttünk apáinktól ingatlan vagyont, földet; de ezen földben ingó vagyon is fekszik, a melyet elpazarolni, vagy gyermekeinkre hagyni, vagy akár szaporítani is hatalmunkban áll; s ezen ingó vagyon, mely a földbirtokban rejlik nem egyéb, mint „a föld ereje“ a föld termőképessége, a tevény, azon szerves anyagok t. i., melyeket földjeinkre hordtunk, vagy véletlen által oda jutottak, ott megrothadtak, s a mint a tudósok mondják korhanyyá, vagy korhanyssavvá változtak, mi pedig trágyának hívjuk.

Példának okáért képzeljünk magunknak egy jó indulatú és gazdag anyát, ki gyermekeit igen szereti, táplálja, — de egyszersmind igen engedékeny lévén, gyermekei kívánságához képest minden eledelt megad, a mit csak kívánnak, habár a maga megerőltetésével is; az ilyen anya míg bírja, bőségben szolgáltatja a hozzá tartozóinak a legfinomabb hús, tészta, főzelék nemüeket; s ha nem bírja már: lépcsőzetenként lefelé maga megerőltetésével is mindent előteremt az asztalra, míg elvégre már csak egy kis zabos kenyeret, egy kis burgonyát vagy pohánkát juttathat hozzá sopánkodó magzatainak! Mondom, képzeljünk magunknak ilyen anyát, s előttünk fekszik termő földünk, azon jó anyaföld, mely bőségben szül, bőségben ad minden kitelhetőt a buja növényéletnek mindaddig, míg van; s ha már nagyon szegény, utolsó falatját, egy kis zabos kenyeret, burgonyát, pohánkát még megterem; végre a jó anya oda adván mindent, a mivel birt: elsoványkodik, s a mint

ezelőtt körülötte sereglett a növényélet, a plánták nagy serege: most ott áll szegényen elhagyatva a „holt föld,” a plánták nem keresik már fel üres konyháját! — És mind ezeknek ki az oka? Az ember, az értelemmel felruházott ember, kinek kötelessége lett volna kimélni a gazdag anyaföldet, hogy azt gazdagon hagyhatta volna utódainak.

A természet bizonyára ezred évek során gyűjtötte a földbe a milliárd plántákból elkorhadt humust, a televényt; tehát ezen tartalék tökét nem szabad nekünk könnyelműen pazarolni, hanem inkább kötelességünk azt t. i. a föld termő erejét nevelni, s így általadni utódainknak.

A trágya értékéről.

Mindenikünk tudja, hogy ha földjeinket megtrágyázzuk, sokkal nagyobb terméseket nyerünk; s még is szegényeinkre kell megvallani, hogy sokan közülünk a trágya gyűjtésére legkevesebb gondot sem fordítanak, sőt az összegyűjtöttet is, vagy azért hogy földre hordásával dolog ne legyen, vagy azért, hogy egy kis pénzre van szükség — lelkiismeretlenül egy pár forintért el is adják.

Pedig nagyobb értéke van ám a trágyának, mint egyelőre gondolná az ember. A trágya értékéről meggyőződhetik kiki a következő módon: ki kell a birtokon egy hold földet jelölni, annak felét megtrágyázní, a másik felét pedig nem. Most egyenlő mivelés mellett vessük el e két fél hold földet annyi évig, míg a trágya tökéletesen ki lesz élve. Jegyezzük fel évenként a terméseket, s ezeknek értékét a trágyás fél holdról szintűgy, mint a trágyázatlanról, s az összes termések, és ezeknek értékök összehasonlításából a trágya értéke is ki fog tűnni.

En a mondottak szerint próbát tettem, és azt tapasztaltam, hogy ha a rozs ára 2 pft pozsonyi mé-

rönkint: akkor egy mázsa trágyának értéke 16 pkr.; tizenkét mázsára számítván pedig szekerét, egy szeker értéke 3 ft. 12 kr. pengő pénzben. Pedig magam is vettem már gazda társaimtól akármennyit, szekerét 30 pkrért. Azon gazda tehát, ki trágyáját eladja: megvetésünket érdemli meg!

Mivel tehát a trágyának ilyen nagy értéke van, azt gondatlanul ne vesztegezzük el, s gyűjtésére az eddigénél több gondot fordítsunk.

Nevezetesen meg kell akadályozni a trágyalé elfolyását; e végre, ha a természetből alkotott mélyebb helyünk az udvarban az istállók közelében nincsen: teknő formára egy — szükséges nagyságu — 2 láb mély gödröt ásunk, s oda teregetjük el a trágyát szép négyszög formában.

Némely helyen a nagy gazdáknak több heverő marhájuk levén, azokat éjszakára nyáron nem istállóban tartják, hanem egy bekorlátolt helyre szorítják össze; ott aztán alom sem levén, a trágya és vizelet elvész; ezen eljárás némely urasági birtokokon is látható, de semmiesetre sem helyeselhető. Legczélszerűbb az, mit egy jó emberemnél láttam, ki a trágyadombot kerítette be korláttal, mert ott a marhák alomra is találnak, hulladékukat is a legjobb helyre rakják, azonfölül pedig a trágyát összetiporják, mi a rothadásra főkellék.

Ha aztán a félig, vagy egészen megrothadt trágyát szántóföldjeinkre, vetéseinkre, rétjeinkre, lóhereéseinkre hordjuk: azt ott azonnal teregezzük el, ha akár a hó tetejére is; a ki ezt nem teszi, annak trágyázása egyenetlenül fog kiesni, mert a trágya kupacz mindig foltot hágy maga után; aztán meg a rakáson levő trágya erjedésbe megy, s ha földdel nincsen befedve, sokat vesz párolgás által tartalmából; egészen friss trágyát pedig úgy sem szoktunk a szántóföldre hordani; kivevén oly homokos földeket,

melyekről a szél az elvetett magot ki-szokta hordani; vagy ha ilyent tán lóherésünkre hordunk: szalmáját tavasszal legereblyéljük; én az ilyen szalmával a lóheréseken találtató aranyka (kosz) foltokat szoktam kiégettetni. —

Ha trágyát hordunk, s több szekér áll rendelkezésünkre, akkor a hon levő asszonyok, leányok, gyermekek, mire a szekeres visszatér, rakják meg a másik szekeret, nehogy a szekeres az igásokkal időt töltsön. Annál inkább minden kezet igénybe kell vennünk akkor, ha csak egy szekerünk van, vagy ha egyszerre több szekérral hordatunk trágyát.

A reménylhető trágyáról.

A tudományosan mivelt gazdák kiszámítván a szükségkép elfogyasztandó takarmányt, ennek nyomán meghatározzák a reménylhető trágyamennyiséget; s ezen eljárás annyiban jó, minthogy bizonyos az, miszerint gazdasági állataink a felemésztett takarmány mennyi-, és minőségéhez képest szolgáltatnak több kevesebb, — kövér, vagy sovány trágyát. Így például nem tagadhatni, hogy egy hizó ökör nem csak több, de jobb trágyát is fog szolgáltatni, mint a jármos. A tehén, mely bőven kap szénát, szemet, moslékot, nem csak több tejet fog adni a soványan tartott fejősnél, hanem sokkal több, és jobb trágyát is szolgáltat. Tény továbbá az, hogy egy nagyobb ökör vagy tehén, a minthogy több takarmányt fogyaszt a kicsinynél, több trágyát is szolgáltat emennél.

Azonban mi, a gyakorlati téren működő gazdák, ily számításokba nem bocsátkozhatunk, s nekünk csupa határozott számtani mennyiségek kellenek, a minőkkel gazdatársaimnak a következőkben szolgálók:

Egy hizó ökör után hónaponként 17

mázsa, egy istálózott jármos ökör után évenként 150 mázsa, egy istálózott fejős tehén után évenként 180 mázsa, egy legelőre járó tehén vagy ökör után évenként 100 mázsa, egy hámos ló után évenként 150 mázsa trágya reménylhető.

De ezen mennyiségek csak takarékos és okszerű bánás, elegendő takarmány és alom mellett reménylhetők; s ha a trágyával rosszul bánnak, azt gondosan össze nem gyűjtik, a trágyalé elfolyását nem akadályozzák, takarmány és alom hiányában vannak: felényire, sőt harmad részre is le fog szállani a fentebb kitett reménylhető trágyamennyiség.

Azon gazda tehát, a ki a haszonhajtó marhákra nézve felhozott példában a hármass rendszer mellett gazdálkodik, remélhetne:

2 hámos ló után	150 mázsájával	300 mázsa
1 csikó	75	75
2 tehén	100	200
1 üsző	50	50

Összesen 625 mázsa

trágyát.

Azon gazda pedig, a ki a felhozott példa szerint a hatos rendszer mellett gazdálkodik, remélhetne:

2 hámos ló után	150 mázsájával	300 mázsa
2 istálózott ökör után	150	300
1 csikó után	75	75
2 istálózott tehén	180	360
2 istál. borjú	75	150

Összesen 1185 mázsa

trágyát.

Vagyis szekerét 10 mázsával számítva, az első gazda $62\frac{1}{2}$, ellenben a másik $118\frac{1}{2}$ szekerrel.

A homokos földet többször, de gyengébben, ellenben az agyagos földet ritkábban, de erősen kell

megtrágyázni; ha tehát a homokos földre 150 mázsa, az az 15 szekér; ellenben a kötött földre 200 mázsa, az az 20 szekér trágyát számítunk: a három nyomásos gazda trágyáztathat évenként első esetben $4\frac{1}{6}$ holdat, második esetben $3\frac{1}{8}$ holdat, a hat nyomásos gazda pedig első esetben kerek számmal 8 holdat, második esetben 6 holdat, holdját 1200 □ ölével értve.

VII. Gazdasági eszközök és gépek.

1) Az eke.

Ha egy tapasztalt gazda valami parasztgazda udvarába lép, először is a használatban lévő ekét veszi szemügyre, mert ennek állapota, minősége, a parasztgazda műveltségével egy fokon szokott állani; és igen természetesen, — mert a rossz eke magában is elegendő ok a földek rossz művelési állapotának.

A mint tehát — ha a földek javításáról van szó — a gazda első, legszükségesebb és legolcsóbb teendője a mély szántás: úgy, ha a gazdasági eszközök, vagy gépek beszerzése forog kérdésben, a jó eke a legelső.

Legjobbak az eddigelé ismert vas ekék különböző nemei közül a Vidacsféle mintára készültek; ezek mély, tiszta barázdát csinálnak, a földet tökéletesen megforgatják, mindenféle szántásnál, de különösen gyep vagy lóherések feltörésénél páratlan előnyvel bírnak bármiféle fa-eké felett, s arányban a munkával, a felforgatott föld mennyiségével, könnyen is járnak.

Dicséretes tulajdonsága ezen vasekéknak az is, hogy az egyes részek egymáshoz szorosan vannak illesztve, csak srófok által tágíthatók, szoríthatók, s nincs rajtuk a sok ék, melyekkel a fa-ekéknél annyi baj és idővesztegetés van.

Nem tagadom, vannak némely vidéken, mint Tolna-Fehérmegyében stb jó fa-ekék is, melyeknek előnyök különösen az olesóság; de jó járásuk mindig a mesteremberektől föltételeztetik oly annyira, hogy a legjobban járó fa-ekéknek a kovács csak eke vasát nádolja meg, vagy egy törött gerendely helyett ujat csináljon a faragó: már ugyanezen eke sok esetben rosszul fog járni, a midőn a vasekéknél ez nem fordulhat elő, mert ha valamely rész eltörött, helyette okvetlen tökéletesen hasonlót kell tennünk, különben nem illeszthető össze.

Egyébiránt azon parasztgazdáknak, kik vasekéket nem szerezhettek, fő gondjuk legyen, hogy fa-ekéik jól járjanak, mély tiszta barázdát húzzanak, és a földet tökéletesen megforgassák.

Nem áll az, a mit némely parasztgazda hisz, hogy t. i. a vaseke nehezen jár, mert súlya sokkal nagyobb a fa-ekéjénél; próbálja meg akárki, szántson egy fa-ekével oly mélyen, szélesen, és mégis oly tökéletesen, mint a vasekével, s meg fog győződni, hogy a fa-eke jár nehezebben.

Igaz, hogy ha cselédeinknek adunk vasekéket, kik eddig sekélyen járó könnyű fa-ekékkel dolgoztak: ezek azt fogják tapasztalni, hogy a vaseke jár nehezebben; de ha figyelemmel vagyunk arra, hogy a vaseke tán kétszer annyi földet fordít, mint a kezökben volt fa-eke, ugy a vaseke aránylagos könnyebb járásáról ismét meg fogunk győződni.

Igaz, hogy a fordulóknál a barázdából nehezebb kiemelni a vas, mint a fa-ekét, de azt cselédeink rövid idő alatt meg fogják szokni, s gazdagon kárpótlatnak az által, hogy a vasekével egész nap semmi baj sines, nem kell kalapálni stb, és tartani bármi gyermek is tudja.

Sok helyen a parasztgazdák gyenge marháikkal, és rosz ekéikkel alig szántanak 2—3 hüvelyk-

nyire, s a természetdő növények kénytelenek ezen kevés földben keresni tápjokat, holott ha mélyebben, 4—5—6 hüvelyknyire szántottak volna, a növények kétannyi földből kétannyi tápot is vehettek, s így kétannyi terméssel is fizethettek volna.

Soha se féljünk attól, hogy holt földet szántunk fel, a melyben majd mi sem terem, mint némelyek mondják; mert egyszerre úgy sem lehet több hüvelykkel mélyebbre szántani, s ha először csak egy hüvelykkel is mélyebben szántunk az eddiginél, már ez is felér féltrágyázással.

A mélyebb fogatást egyébiránt legjobb őszszel tenni, mert a felszántott holt föld — kivált ha az agyagos — télen jól kifagyván, már a jövő évre termékeny földdé válik. Föltétlenül egyébiránt csak ott lehet mélyebben szántani, hol az alsó rétegnek, vagyis az eddig fel nem szántott földnek vegyülete egyforma a termő réteggel; vagy pedig ha az alsó réteg felszántásával földünk vegyülete javul, vagy legalább rosszabbá nem tétetik; mert például kavics vagy futó homok felszántásával a különben is laza föld vegyületében szenvedne, holott nehéz agyag földünk javulna általa.

Ne féljünk tehát a vasekétől, hanem ha módunk van, szerezzünk olyat, mert mély szántásra, gyep vagy lóhere feltörésére még is ezek a legjobbak, noha sok vidéken jó fa-ekék is léteznek, melyeknek — mint mondám — különös előnyük az olcsóság, holott a vas-ekék bizony egykissé drágák.

2) Vas fogas és henger.

Ezen szerszámoknak minden parasztgazdaságban meg kellene lenni. A vas fogas alkalmas a gyomkiirtásra, kötött vegyületű földön az elvetett mag alakaparáására, a föld fölületés porhanyítására, és rögtörésre is, kivált ha lovakat fogunk eleibe. De

ugy legyen készítve, hogy több fog egymástán ne járjon, hanem minden fog külön vonalt huzzon. Laza földön azonban vagy száraz éghajlat alatt nem elég az elvetett mag lefogasolása, ott legalább is felét alá kell szántani, s felét a szántott boronált vagy hengerezett földre vetve — be lehet fogasolni.

A henger alkalmas a rögtörésre, s különösen homokos földeken arra való, hogy az elvetett tavaszi földek a hengerrel lenyomatván, nem száradnak ki oly könnyen. Használható a henger az esetben is, ha őszi vetésre tavasszal herét vagy fűmagokat vetünk, mert ilyenkor az őszi vetés megfogasoltatván: a fűmagok vagy here elvettetik, és lehengereztetik. Ha pedig takarmány növényekkel bevetett földünket meghengerezünk, úgy a tiszta kaszálás és gereblyezés agyagos vegyületű földeken is lehetővé válik.

3) Tövis borona.

Ez eléggé ismert eszköz.

4) Szecskavágó.

Szecskavágója is legyen minden gazdának, mert a szalma, kukoricaszár szecskának vágatva s különösen aprított répa, burgonya, dara, vagy olajpogácsával keverve igen alkalmas etetésre, s ez által sok szénát lehet megkimélni. Nem kell a parasztgazdának szecskavágó gép, elég neki egy közönséges gyalog szecskavágó is, mert ilyen egy 100 holdas gazdaságban is elegendő, csak tudjon apa, fiu, és szolgálgyaránt vele bántani.

5) Szekerek.

Lovak után vas-, ökrök után pedig fatengelyű szekér ajánlható. A vas tengelyű szekér kevesebb kenőcsöt igényel, sik földön sokkal könnyeb-

ben jár, s erősebb; de hegynek súlyánál fogva nehezebb, és göröngyös utakon erősebben döcög, mint a fatengelyű szekér, melynek kerekei a göröngyöket inkább kikerülik, s így az ökrök nyakát nem töri, nem csigázza meg úgy, mint a vestengelyű szekér.

Szükséges még, ha nem is minden gazdánál, de legalább minden faluban, néhány „kézi daráló“ különösen ott, holszáraz malmok nem léteznek, hogy azon kukoriczát, vagy egyéb szemes élelet darálhassunk marháink számára, ha a szükség azt kívánja.

Ilyen darálót kövekkel együtt Pesten és máshol is 55 pfton lehet kapni.

Továbbá német falukon alig van gazda, kinek „gabona szelelő, és tisztító rostája“ ne volna, melyen aztán a nappal nyomtatott gabnát egész kényelemmel hajnalban megszeleli és tisztítja.

A gépek közül a parasztgazdáknak a kukoriczas krumplikapálót és töltőgetőt lehet ajánlani, melyeknek alkalmazása által sok napszámot megkímélhetni; lehet ezek alkalmazása mellett a sorokban tököt, babot is természeteni, ha ezen kapás növények eke után szép egyenes barázdákban ültettetnek; a hol azonban répát, káposztát is természetnek a kukoricza között, ott az említett gépek nem használhatók.

VIII. A vetés-forgásokról.

A tagositott birtok rendkívüli becse a tagosítatlan birtok felett akkor tűnik fel leginkább, midőn a természetű növények minőségéről, a piaczi és takarmánynövények területi mennyiségéről, s azon egymásutánról van szó, hogy: Mikép következzenek ugyan egy darab földön a növények egymásután.

A nem tagosított birtokon csekély módosítással alig marad egyéb hátra, mint ezután is a szokott hármás rendszer mellett gazdálkodni, az eddigi növényeket termesztetni. Egyetértéssel egyébiránt itt is lehetne legalább annyiból a bajon segíteni, hogy az ugarföldeknek egy bizonyos részét iparkodjék minden gazda megtrágyázni, melyen aztán nem szükséges fekete ugart tartani, hanem zölden lekaszálandó takarmánynövénynyel lehetne bevetni. Egyébiránt figyelmeztetem ezen gazdákat, hogy az ugarba — ha csak elkerülhető — kukoriczát, krumplit ne vessenek, mert ez által az őszi termés nagyon csökkenik, inkább — a hol külön kukoricza- vagy krumpliföldek nem léteznek — vessenek kukoriczát, krumplit a tavaszi földek azon részébe, a hol előtte való évben trágyás zöld ugar volt, így aztán jó őszi termésre is számíthatunk, s jó kukoriczatermés is remélhető, különösen ha az őszi gabonatarlók, takarulás után azonnal felszántatnak, mert ez esetben a földre kihullott s kikelt sok szem legelőnek és zöld trágyázásnak is megjárja.

Homokos vidékeken, a hol a tavasziak egy általában nem sikerülnek, a tavaszi földeket kukoriczával szokták a gazdák beültetni, mi által a föld ereje nagyon fogy, s a földek mindig erőtlenebbek lesznek; itt figyelemmel legyenek a gazdák arra, hogy csak trágyázott őszi után vessenek kukoriczát szemnek, a többit pedig szórva vetett s zölden lekaszálandó kukoriczával, vagy egyéb takarmány növénynyel kell elvetni, mi ha zöld korában el nem fogy, szénának csinálendő. Itt helyén látom figyelmeztetni a gazdákat, hogy takarmánynak szerezzék meg azt az apró szemű sárga kukoriczát, milyen a szerémi, s más apró, a kis Cinquantinóból származott fajok, mert ebből sokkal kevesebb kell vetésre, és szára még is nagyobbra nő, mint a nagy szemű kukoriczának.

A közös legeltetést a földeken mindenesetre be kell tiltani, s azon lenni, hogy a tarlók takarulás után azonnal leforgattassanak, így aztán földjeink jobb részében, ha éghajlatunk nem nagyon száraz, tarló növényeket természetünk; ilyenek a tarló vagy kerekrépa, aztán takarmánynak pohánka, köles, kukoricza, sőt repce is vettethetik, miből a pohánka és köles jó időjárás mellett sok helyen magba is mehet, de ez csak azon esetben volna ajánlható, ha ezen növények jó erőben levő tavaszi földekbe vetettek, mire aztán trágyás ugar következnek. Ha pedig ezen elvetett tarló növények nem sikerülnének, a mag ára a legeltetés által is megtérül, a szántás ennek terhére nem tétethetvén.

A három nyomásos gazdáknak természetesen szükséges, hogy jó rétjök legyen; a jó rétföldet meg is kell becsülni, mert a szántóföld soha sem hajthatja azon tiszta jövedelmet, mit a jó rétföld; a jó réti szénának párja nincsen, mert kevert füvekből áll, zamatos és jó ízű; a réti fű zölden étetve is legegészségesebb, és szénának is legkönnyebben csinálható. Az olyan gazda tehát, ki a fris vakandok túrásokat a réteken tavasszal nem egyengeti el, melyek aztán fűvel benöve a rétföldet tetemesen csökkentik: az méltán megvetést érdemel.

Továbbá szükséges, hogy minden gazda tavasszal a rétföldeket hosszában, keresztben jól megfogasolja, mi által a moha terjedésének egykissé elejét vesszük, s a fű mintegy megkapáltatván — jobban is tenyészik.

Hogy a soványabb rétek a trágyázást is meghaladják, azt minden gazda tudja. Ha pedig a rétföld nem egészen alkalmas rétnak, ha például nagyon száraz természetű, akkor töressük fel, s mély művelés, trágyáztatás által készítsük luczernásnak, vagy a vidékhez képest más czélszerű kaszállónak. Meg-

becsülhetlen különösen a parasztgazdára nézve, ha nagy belső telke levén, a kertet luczernásnak használja, mert ez kéznél levén, a marhák nyári tartásánál nagy előnnyel bír.

Ha pedig a vidék gyümölcsstermesztésre alkalmas, és így belső telki kertünk gyümölcsös volna: akkor tapasztalásból merített tudomásom szerint legjobban cselekszik a parasztgazda, ha a fák alját felszántván, krumpli, bükkönyös zab, mohar, vagy egyéb növény által a földet, elkészítvén: francia perjével veti be, minek termesztése a fáknek nem árt, s még is bő és jó zöldtakarmányt szolgáltat.

Végül, a mély szántás az, mi által földünket legtöbbször javítani lehet, s minthogy ez a legolcsóbb mód is: kezdje meg minden parasztgazda földje javítását a mély szántással; de hogy ezt megtehesse, szükséges, hogy erős iga vonó marhája és czélszerű jó ekéje legyen.

Most térjünk át a tagosított birtokok gazdálkodási módjára, s mindenek előtt jegyezzük meg azt, hogy csupán tagosítás által még a földek jövedelmét kétszereztetni nem lehet: hanem igenis a tagosítás alkalmat nyújt — az említett, s még említendő tényezők figyelembe vételével és gazdálkodásunk jobbra fordulásával — földünk jövedelmét emelni.

A tagosított birtokon gazdálkodó gazda mindenek előtt jöjjön tisztába a következő pontok iránt:

1. Micsoda piaczi, és takarmánynövények termesztessenek?

Nehéz volna minden egyes helysége, vagy akár egyes vidékre, kerületre is megállapítani azt, hogy mit vessen a gazda, mert sok helységnek megvannak a maga titkai. Így például nálunk a lencse

különösen jó minőségben terem, és soha meg nem zszsikesedik, holott már a tőlünk csak 1 órányira fekvő helységekben, nem természetlik, mert azonfölül hogy nem fizet, a zszsik is bele esik. Más vidéken pohánkát természetnek, miről sok helyen fogalma sincsen a gazdának; ismét más vidékek különösen kölestermesztésre alkalmasak; némely vidéken a mohart vetik takarmánynak a legjobb sikerrel, más vidékek inkább a bükkönyös zabra, zöld kukoriczára, mások ismét herésekre vagy luczernásokra szorítkoznak; sok vidéken a tarló répa természetlik a legjobb sikerrel, holott más vidéken hiába vesződnek annak természetésével. A repeze sok helyen a fő piaczi növény, melyről más helyen meg egészen le kell mondani. Végre vannak vidékek, a hol minden díszlik, más vidéken ellenben alig természetnek egy kis rozsot, zabot, krumplit stb.

Azért mondtuk értekezésünk elején is azt, hogy „a helybeli gazdasági szokások elfogulatlan ember előtt értékkel birnak.“ Termesseze tehát a parasztgazda mindenek előtt azon növényeket, a melyek helyben szoktak természetni, nem éppen a mit a többség, hanem a mit a jobb gazdák szoktak, különösen fordítsa figyelmét, valamint más, úgy e tekintetben is a helyben, vagy közel vidéken levő nagyobb birtokosok gazdaságaira, mert ezeknek tehetségök van mindent megpróbálni, és a legjobbat megtartani.

A minek a természetése jónak, hasznosnak, jövedelmezőnek bizonyult, iparkodjunk mi is azt hasonló körülmények között fogatosítani. Tehát a mint egy részről hiba volna a helybeli gazdasági szokásokat mellőzni, és figyelemre nem méltatni, úgy másrészről nem szabad azokhoz föltétlenül ragaszkodni, ha a vidéken jobbról szereztünk meggyőződést.

De, hogy meggyőződést szerezhessünk valami

ujításnak hasznosságáról: mindenek előtt szükséges, hogy elfogulatlanok legyünk, ne kárhoztassuk azokat föltétlenül, a mire pedig nekünk parasztgazdának nagy hajlamunk van.

Lám milyen hasznos növény a burgonya (krumpli), pedig elődeinket kényszeríteni kellett annak termesztésére.

Hogy mégis a természetdőlő növények minősége iránt tájékozhasssuk magunkat, általánosságban felvehető, hogy az alföldi gazdagabb vidékeken terem: repeze, buza, kukoricza, árpa, zab, dohány, luczerna, burgundi répa; ellenben hazánk felvidéki soványabb földein: rozs, árpa, zab, bükköny, hajdina, borsó, lencse, káposzta, mohar, burgonya, vörös here, baltaczim. stb.

II. Mily kiterjedésben természetesenek a piaci és takarmánynövények?

Ha a természetdőlő növények iránt tisztában van a gazda, tudnia kell, hogy mily kiterjedésben termesse a takarmány és piaci növényeket; ezen arányt a takarmányról adott értekezés folytán ki lehet számítani.

Ennek meghatározásánál természetesen mindenek előtt figyelembe kell venni azt, hogy vannak-e s minő kiterjedésben természetes rétek és minő terméseket várhatni azokról? mert ha a meglevő rétek takarmányszükségletünket nem fedezik, akkor a hiányzó takarmányt szántóföldünkön kell termesztetni.

A jó rétföld mindig megbecsülhetetlen kincs, s ezeket feltörni nem szabad; de ha réteink kielégítő termést nem adnának: akkor osszuk be azokat vetésforgásunkba, és állítsunk olynemű vetésforgást, mely elegendő mesterséges takarmányt biztosít.

Különösen figyelembe veendő az, hogy vörös lóhere, vagy pedig luczerna díszlik-e inkább vidékünkön; mert ha a luczerna jól díszlik, akkor annyi luczernást kell csinálni, mennyi szükséges a kellő takarmány előállítására, s a többi földeket csupán piaczi növények termesztésére lehet fordítani; ha aztán évek mulva luczernásunk hanyatlik, fel lehet cserélni egy vagy két másik táblával, mely már akkorára luczerna alá trágyázás, s mély mivelés által el van készítve.

Ha inkább a vörös here díszlenék, azt, minthogy ugy is csak 2—3 évig tart, a vetésforgásba beosztjuk.

Minden egyéb mesterséges takarmány csak kiegészítő, mert termése bizonytalan, és drága. Jaj azon gazdának, kinek se luczernása, se herése, se pedig természetes rétje nincsen, s egyedül más mesterséges takarmányfélékre kénytelen szorítkozni. Azon kivételes esetekben, hol a szükséges takarmányt egészen, vagy nagy részben, például feles kaszáltatás, vagy olcsó fű és széna vétel által lehetne állandóan megszerezni: földünkön egészben vagy legnagyobb részben piaczi növényeket lehetne termeszteni. De ha a takarmány ilyenmű megszerzése csak elvétve történhetik: erre a gazdasági vetésforgások felállításánál nem számíthatunk.

Figyelembe veendő még azon körülmény is, miszerint a vörös lóherét más füvekkel vegyest termeszteni igen czélsztrű, s jobb gazdaságokban szokás is, mert ez által nagyobb termés és jobb takarmány biztosítatik.

Igy például szokásosak a következő keverékek:

- 1) 10 — 12 font vörös lóhere,
 - 2 „ fehér lóhere,
 - 15 „ baltaczim,
 - 15 „ francia perje,
- összesen 1 holdra 1200 □ ölével.

Vagy 2) 10—12 font vörös lóhere,
5 „ mezei komócsin,
5 „ pimpinella,
2 „ fehér lóhere,

Ezen keverék, valamint a lóhere tisztán természetése is honunk északi és nyugoti részeiben szokásos, sőt Trencsén-, Árva-, Liptó-, stb megyék leghegyesebb vidékein is jól díszlik; minden esetre pedig nedves égaljat kíván. Alföldre tehát ez nem ajánlható, s ott a luczerna fogja helyét pótolni. Megjegyzendő ezen keverék, valamint a luczerna vetésénél is, hogy a vele vetett óvó növény, akár legyen az őszi, akár tavaszi: igen ritkán vettessék, különben az óvó növény a here és fűmagokat el fogná nyomni.

III. Micsoda egymásutánnal termesszük a takarmány-, és piaczi növényeket?

Azon egymásutánt, mely szerint a növények ugyanazon földdarabon természetnek: vetésforgásnak nevezzük; a vetésforgás felállítása tehát nem egyéb, mint meghatározása annak, mikép következzenek választott növényeink egymásután, hogy jó termésre kilátás lehessen.

Láttam már tagosított parasztgazdaságokat, a hol eltakarítottván az őszi termés, utána ismét őszi-vel vettetett be a tábla; pedig ezt legfeljebb tiszta, elég porhanyó, és jó erőben levő földön lehet csak megkísérteni. A vetésforgások felállításánál tehát tudni kell azt is, hogy:

1) Mikép tűri meg az egyik növény a másikat előtte vagy utána.

Igy például tudjuk, hogy a repceze trágyás tiszta ugart kíván; a buza fekete vagy trágyázott zöld ugarba vettetik; a rozs nem válogatós, maga után is vettethetik, mi sokszor futóhomokos vidékeken, hol

a tavaszi egyáltalában nem díszlik, gyakran elő is fordul; burgonya után egyébiránt ugyanazon évben még sem szeret következni a rozs; az árpa legjobban díszlik trágyás kapanövény után, tiszta, és jó földön búza után is; a zab nem válogatós, de legjobban díszlik új törésekben, mint szinte a mohar, és köles is. Ha tehát réteket vagy lóheréseket törünk fel, vagy tán kiszáritott mocsáraink volnának: oda mindig zabot, mohart, vagy kölest kellene vetni. A bükköny trágyás ugarba, vagy tavaszi földbe megy; a kukoricza csupán kövér földet kívánván: akármilyen után egyformán jól díszlik. A burgonya meghálálja a kövér földet, de azért a legsoványabban is ad termést. A lóherék trágyás kapanövények után vettettek legjobb sikerrel.

2) Szükség figyelemmel lenni arra, hogy a föld elkészítésére minden következő növény alá elég idő maradjon. Így például, ha repce előtt bükkönyös zabot vetünk, vagy pedig őszi és tavaszi szemes élet után őszt akarnánk vetni: a föld alájok nem készíttethetnék el kellőleg.

3) Minden növény elegendő tápra találjon a maga helyén; hiába vetnénk p. o. kukoriczát vagy herét sovány földbe.

4) Trágyázni oly növény alá kell, mely a trágyát friss korában szereti, mint például a takarmány és kapanövények; a többi tényezőök a gazda jó tapasztára bízván.

Már most tekintsük meg közelebbről az imént említett hatos rendszert, t. i.

1) Ugar $6\frac{1}{3}$ hold
(az ugarban 2 hold kukoriczával, 2 hold burgonyával ültetetik el; $2\frac{1}{3}$ h. pedig, a mennyiben megtrágyázható, bükkönyös zabbal vettetik be.)

2) Őszi, fűmagokkal $6\frac{1}{3}$ „

3) Kaszálló	6 $\frac{1}{3}$	„
4) Kaszálló vagy legelő	6 $\frac{1}{3}$	„
5) Őszi	6 $\frac{1}{3}$	„
6) Tavaszi	6 $\frac{1}{3}$	„

Összesen 38 hold

E vetésforgásban a természetendő növények minőségét illetőleg:

Ősziből buza, rozs,

Tavaszból árpa, zab, köles, kukoricza, krumpli vettetik.

Takarmánynak természetik bükkönyös zab az ugarban, s a két tábla kaszálló vörös lóheréből áll, mely vegyest fűmagokkal vettetett el.

A piaczi, és takarmánynövények közti arányt illetőleg:

Piaczi növényeknek vesszük az őszt . 12 $\frac{2}{3}$ hold

„ „ a tavaszt . 6 $\frac{1}{3}$ „

„ „ a kukoriczát . 2 „

Összesen 21 hold

Takarmánynövénynek pedig a kaszállót 12 $\frac{1}{3}$ hold

„ a burgonyát 2 „

„ a zabos bükkönyt 2 $\frac{1}{3}$ „

Összesen 17 hold

A takarmány térileg ez esetben elegendő, ha földünkről holdankint legalább 15 mázsa széna lekerül, s ezen vetésforgás természetes rétek nélkül fennállhat.

Az egymásutánt illetőleg: birtokunk ez esetben hat egyenlő nagyságú táblára osztatott, s a táblák számmal jegyeztetvén meg, a növények úgy következnek ugyanazon táblán egymásután, mint fentebb elősoroltatott.

Év száma	I. Tábla	II. Tábla	III. Tábla	IV. Tábla	V. Tábla	VI. Tábla
1858	Trágyás bevetett ugar	Őszi	Kaszálló	Kaszálló vagy legelő	Őszi	Tavaszi
1859	Őszi	Kaszálló	Kaszálló vagy legelő	Őszi	Tavaszi	Trágyás bevetett ugar
1860	Kaszálló	Kaszálló vagy legelő	Őszi	Tavaszi	Trágyás bevetett ugar	Őszi
1861	Kaszálló vagy legelő	Őszi	Tavaszi	Trágyás bevetett ugar	Őszi	Kaszálló
1862	Őszi	Tavaszi	Trágyás bevetett ugar.	Őszi	Tavaszi	Kaszálló vagy legelő
1863	Tavaszi	Trágyás bevetett ugar	Őszi	Tavaszi	Kaszálló vagy legelő	Őszi
1864	Trágyás bevetett ugar	Őszi	Kaszálló	Kaszálló vagy legelő	Őszi	Tavaszi

A fentebbi táblázatból mindenki láthatja, hogy 1858. évtől 1863. évig, azaz hat év alatt micsoda számú táblában miféle növény természetik, valamint látható azon táblázatból az is, hogy 1864-ben minden táblában ugyanazon növények fognak lenni, mint 1858-ban voltak.

Az ugar természetesen csak annyiban vettethetik be, a mennyiben megtrágyázható, — ha csak a föld keménysége, gazossága tiszta ugart nem kénytelenít tartani; — de a fentebbi takarmánytermesztés mellett remélhető, hogy az összes ugar meg fog trágyáztathatni.

Az ugarban mindig csak korán érő burgonya természetik, mely a földből jókor kijövén, vetésig még a föld megüledhetésére, és elkészítésére elegendő idő marad.

Az őszi vetésre tavasszal kell a lóherét kevert fűmagokkal elvetni, s gyengén befogasolni, vagy pedig a fűmagok, a fogasolt vetésre elvetve, csak lehenereztetnek.

A lóherével elvetett tábla két évig marad kaszállónak, de a második évben legfeljebb egyszer kaszáltathatik meg, vagy csupán legelőnek használatik, mert a hereföldet fel kell törni és búza alá elkészíteni.

Az ötödik tábla tehát ősziivel leszen elvetve, és őszi után tavaszi következik.

Ezen növények mindig említett renddel követik egymást; s ily határozott vetésforgás mellett nem kell a gazdának fejét törni az iránt, hogy mit hova vessen, mert az meg van határozva; ugy szintén a föld megmunkálása is igen egyforma maradván, a gazdára és cselédekre nézve egyaránt kényelmes. Azonban nem lehet tagadni, hogy ezen több nyomásos gazdaságok még is több értelmességet és gondot föltételeznek, mint a három nyomásos gazda-

ságok, melyeket háló süvegben is el lehet igazgatni.

Egyáltalában pedig nem könnyű dolog egyik vetésforgásból a másikba átmenni; s ez a legtöbb esetben eleinte sehogysem akar menni; különösen nehéz ott, hol éppen nem a legjobb földek állanak rendelkezésünkre; sőt ez esetben az első évek alatt kevesebb jövedelem lesz, mint a három nyomásos gazdaság mellett volt, s nem egy rövidlátó gazda ki is fog bennünket nevetni, annál is inkább, mivelhogy új rendszerünk mellett nagyobb forgó tőkét kellett igénybe venni. Azonban az okszerű gazda biztos alapra építvén, kitartással várja be a jobb jövőt.

Nézzük ez érdemben a következő példákat:

A következő táblázatból látni való, hogy a gazdálkodásban semmi lényeges különbség nem történt.

Ha t. i. azon dicséretes helyzetben volnánk, hogy földünk $\frac{1}{6}$ részét évenként megtrágyázhatjuk, akkor a volt 3 táblából hatot csinálván, az ugar azon részébe, mely megtrágyáztatott, takarmánynövényt vetünk, s ugyan ezen részbe következhetnék búza, s utána tán árpa, és részben kukoricza, burgonya; holt az ugarnek azon része, mely nem trágyáztatható meg, fekete ugarnek volna hagyandó, — ha t. i. földünk soványsága miatt az ugar bevetése czélszerűnek nem mutatkoznék, és utána csupán rozs, vagy egyéb tavaszi vettethetnék.

Ha pedig a gazda földjének csupán $\frac{1}{9}$ részét bírná megtrágyázni, akkor $\frac{2}{3}$ részébe vettethetnék az első, és $\frac{1}{3}$ részébe a második mód szerint.

Ezen gazdálkodás mellett a természetes rétek megmaradnak; ha pedig ezek elegendő takarmányt nem szolgáltatnának: takarmánynövényeket lehetne termesztetni a tarlóokban és tavaszi földön.

Ilyen felosztás, kapcsolatban a mély szántással,

3 táblára osztva	6 táblára osztva	9 táblára osztva
I. Ugar	I. Tiszta ugar	I. Tiszta ugar
	II Trágyás zöld ugar	II. Tiszta ugar
II. Őszi	III. Rozs	III. Trágyás zöld ugar
	IV. Búza	IV. Őszi
	V. Zab vagy takarmány	V. Őszi
III. Tavaszi	VI. Árpa v. kapás növény	VI. Őszi
		VII. Zab
		VIII. Takarmány
		IX. Árpa v. kapás növény

már lényeges javítás gazdálkodásunkban, s minden olyan gazdának, kinek az eddiginél nagyobb forgó tőke nem áll rendelkezésére, ajánlható annál is inkább, mert az átmenet nehézségével nem kell küzdeni. Ily formán gazdálkodik azon parasztgazda is, kinek földje tagosztály után 6 vagy 9 részben jutott. Nehezebb az átmenetel a hármass rendszerből a négyesbe, mert ez egy-két évig tartó jövedelemcsökkenéssel fog járni.

I. Ugar	I. Őszi
II. Őszi	II. Burgonya
	III. Tavaszi
III. Tavaszi	IV. Ugar

Fentebbi táblázatból látni való, mikép:

a) Kevesebb őszi és tavaszi természetik, a föld ereje pedig az átmenetelnél csak a régi.

b) A növények nem állanak illő helyükön, így például a zab részint búza, részint zab után vettetik.

c) Ha elegendő réttel nem rendelkezhetünk, a burgonyának nagyobb része étetésre leszen fordítandó, mely esetben a burgonyatermesztési költség is igen érezhető leend stb.

Az előszámlált adatok tehát azon tényezők, azon orvosságok, melyeknek helyes összeállításából keletkezik azon recept, a melyet gazdaságunk rendezésére alkalmazni kell.

Az értelmes gazda belátásától függ tehát min-

dig, hogy melyik tényezóből mennyi kell, és mikép kelljen alkalmazni. Szánandó azon gazda, ki p. o. a vetésforgást egyszerűen a könyvekből írja át földjére, hasonlóan azon beteghez, ki egy másik felgyógyult betegnek orvosi receptjét veszi igénybe: — mert a vetésforgásnak a mondottak tekintetbe vételével a helybeli körülményekhez képest kell készülni.

Azonban még is tájékozás végett szolgálhatnak a következő vetésforgási formák:

I. Elegendő természetes rétek mellett:

Kettős rendszer:

- 1) Búza.
- 2) Kukoricza fél vagy egész trágyázással.

Négyes rendszerek:

1) Trágyás fekete ugar.	1) Trágyás zöld ugar.
2) Repcze.	2) Őszi.
3) Búza.	3) Kapás növény
4) Árpa.	4) Tavaszi.

Ötös rendszerek:

1) Trágyás tiszta ugar.	1) Trágyás tiszta ugar.
2) Repcze.	2) Repcze.
3) Búza.	3) Búza.
4) Kapás növény.	4) Kapás növény.
5) Tavaszi.	5) Búza.

II. Természetes rétek nélkül:

A természetes rétek nélküli gazdaságokat változó gazdaságoknak nevezik, mert a piaczi és takarmánynövények felváltva természetnek; egyéb-iránt ezekben is nagy előny, ha természetes rétek által is támogattatnak.

Ilyenek:

a) Négyes forgás.

- 1) Rozs trágyában.
- 2) Zab fűmagokkal.
- 3) Kaszálló.
- 4) Legelő, és ugar.

b) Ötös forgás.

- 1) Trágyás kaporövény.
- 2) Őszi, fűmagokkal.
- 3) Kaszálló.
- 4) „
- 5) Zab.

c) Hatos forgás.

- 1) Bükköny trágyában.
- 2) Őszi, fűmagokkal.
- 3) Kaszálló.
- 4) Kaszálló és ugar.
- 5) Rozs.
- 6) Zab.

E rendszerek mellett szükséges, hogy takarmánytermő földünk holdankint 15 mázsa szénát teremjen.

Alföldön, hol a lóhere nem díszlik, körülbelül a következő vetésforgás mehetne:

- 1) Trágyás ugar.
- 2) Repcze.
- 3) Búza.
- 4) Kukoricza.
- 5) Rozs vagy buza.

6) Árpa vagy zab; ezen fölül kell 2—3 tábla luczernás, s ha egyik másik luczernás tábla feltöretik, a luczerna a 3-ik számú táblában buza közé vetetik, mely tábla aztán luczernásnak maradván, a feltört luczernás tábla beosztatik a vetésforgásba, s első évben mindjárt kukoriczával ültethető be.

A hol pedig a luczernát a földnek kötöttsége miatt nem lehetne természeteni, s hol ezenkívül a repce, búza, kukoricza természetéről is le kellene mondani, mi az úgy nevezett felföldön sokszor megesik, ott körülbelől a következő vetésforgásnak volna helye:

- 1) Trágyás ugar tiszta vagy zöld;
- 2) Rozs fűmagokkal.
- 3) Kaszálló.
- 4) Rozs.
- 5) Burgundi répa.
- 6) Árpa vagy zab.

Vagy:

- 1) Burgundi répa trágyában.
- 2) Árpa fűmagokkal.
- 3) Kaszálló.
- 4) Rozs.
- 5) Bükkönyös zab.
- 6) Rozs.

Ezek mellett szükséges, hogy takarmánytermő földünk holdjáról 30 mázsa szénát adjon.

IV. Szabad gazdálkodás.

Van még egy gazdálkodási mód, mit szabad gazdálkodásnak neveznek, a midőnt. i. a gazda bízván értelmiségében, és fáradhatlan utánjárásában: semmiféle rendszerhez nem ragaszkodik, hanem a vetendő növények minőségét, a takarmány és piaczi növények közti arányt, s az egymásutánt is — minden évben belátása szerint intézi el: és ez a legjovédelmezőbb gazdálkodási mód a térileg ugy is kicsin parasztgazdaságokban; mert a vetendő növények minőségét illetőleg az ilyen gazda mindig azt veti, a minek sikerülése bizonyos, vagy a mit a piacon legjobban keresnek, vagy pedig a mit az újabb fölfedezések nyomán vetni tanácsos. A takarmány és

piaczi növények közti arányra nézve, a mint p. o. földjei javulnak, a takarmánytermő téreket azonnal megszoríthatja, vagy a szükséghez képest tágíthatja, s az egymásutánt belátása és tapasztalása szerint esetről esetre elintézheti. Az ilyen gazda p. o. tart külön luczernás vagy herés táblákat; kisegítő takarmánynak aztán a szükséghez képest vet zölden kaszálandó takarmányrozsot, bükkönyös zabot, zöld kukoriczát, kölest, pohánkát, tarló répát stb.

Ezen előnyökkel a határozott vetésforgások szerint gazdálkodók nem dicsekedhetnek, mert ha az ilyen gazda más növényeket akar termesztetni, vagy a piaczi és takarmánytermő térekben változást akar tenni, vagy végre ha az egymásutánnal nincsen megelégedve: az egész rendszert fel kell bontania, pedig vajmi alkalmatlan ismét másik rendszerbe menni át.

TARTALOM.

oldal.

8	Rendeltetlen gazdaság és gazdasági fejlődés.
	Historkendékesi tényezők:
	I. Föld.
	Milyen juttatás pénzéért?
	Mennyi pénz kell egy gazdasághoz?
	Többszörösebb?
	II. Építletek.
	1) Általánosok.
27	2) Az építletekről általában.
34	III. A gazdaságban szükséges vőnövények.
43	IV. A haszonhajtó marhákról.
46	Milyen feladatot tartson a gazdaságban.
47	V. A szilvásgazdálkodásról.
49	A takarmányozásról különben.
55	A marhák nyári tartásáról.
57	VI. A trágyáról.
59	A trágya értékeiről.
61	A romlásos trágyáról.
63	VII. Garabonjászatokról és egyéb.
67	VIII. A vetésforgóról.
70	1) Micsoda piaci és takarmányvetések termesztésének?
73	2) Mily kitörésben termesztésének a piaci és takarmányvetések?
74	3) Micsoda egyöntetű termesztek a ta- karmány és piaci növényeket?
84	4) Szabad gazdaságok.

Első
Mi az oka, hogy a gazdaságunk nem kívánja
tagban kívanni illetményeket?
Rendeltetlen gazdaság és gazdasági fejlődés.

